



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ  
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ  
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**



## ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δημιουργική Γραφή και Συναίσθημα στο Νηπιαγωγείο: Προτεινόμενες  
Δραστηριότητες.

Creative Writing and Emotions in Kindergarten: Suggested  
Activities.



**ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:** Κυρανά Παναγιώτα

**ΑΕΜ:** 3968

**ΕΠΟΠΤΡΙΑ:** Βακάλη Π. Άννα

**Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ:** Κωτόπουλος Η. Τριαντάφυλλος

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

## Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	3
Περίληψη.....	4
Abstract .....	5
Εισαγωγή .....	6
Κεφάλαιο 1 <sup>ο</sup> .....	7
Θεωρητικό Πλαίσιο.....	7
1.1. Ορισμός της έννοιας «Δημιουργική Γραφή».....	7
1.2. Ιστορική Επισκόπηση του όρου «Δημιουργική Γραφή» .....	9
1.3. Ορισμός της έννοιας «Συναισθηματική Νοημοσύνη-Αγωγή» .....	12
2 <sup>ο</sup> Κεφάλαιο.....	18
Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Νηπιαγωγείου .....	18
2.1. Έννοια Αναλυτικών Προγραμμάτων .....	18
2.2 Ιστορική Αναδρομή Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών αναφορικά με την Δημιουργική Γραφή (1896-2021) .....	19
2.3. Ιστορική Αναδρομή Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών αναφορικά με την Συναισθηματική Αγωγή.....	25
3 <sup>ο</sup> Κεφάλαιο.....	30
Δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής .....	30
3.1 Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων.....	30
3.2 Προτεινόμενες Δραστηριότητες.....	31
1η Δραστηριότητα: «Ένα δάσος διαφορετικό...».....	31
2 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Τι να θέλουν να πουν ;».....	32
3 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Ρίξε-Πες» .....	34
4 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Διάλεξε - Γράψε» .....	35
5 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Το παραμύθι των Συναισθημάτων».....	36
6 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Το ζάρι των συναισθημάτων» .....	37
7 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Μικροί συγγραφείς» .....	38
8 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Επιτραπέζιο Παιχνίδι δημιουργίας ιστορίας» .....	40
9 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Το τερατάκι που τρώει τα αρνητικά συναισθήματα» .....	41
10 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Η Πρασινοσκουφίτσα» .....	42
11 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Ψηφιακό Κόμικ» .....	43
12 <sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Τα Λίμερικ της τάξης μας» .....	44
Συμπεράσματα - Συζήτηση.....	46
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	48

## Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι αρκετά τα άτομα που στάθηκαν αρωγοί, ο καθένας με τον δικό του τρόπο και πρέπει να τους ευχαριστήσω ξεχωριστά.

Για αρχή, πρέπει να ευχαριστήσω βαθύτατα την κυρία Άννα Βακάλη, μέλος Ε.ΔΙ.Π Δημιουργικής Γραφής στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας αλλά και ως επόπτρια της εργασίας μου. Θέλω να την ευχαριστήσω για την εμπιστοσύνη της, τις συμβουλές της, τον χρόνο της αλλά και για την πολύτιμη βοήθεια της κατά τη διάρκεια εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας.

Θέλω επίσης, να ευχαριστήσω τον Β' βαθμολογητή αυτής της εργασίας, τον κύριο Τριαντάφυλλο Κωτόπουλο, καθηγητή 'Δημιουργικής Γραφής και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας' στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, για τον πολύτιμο του χρόνο που θα αφιερώσει για την ανάγνωση αυτής της εργασίας.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για όλη τη στήριξη που μου παρείχαν, για την υπομονή τους αλλά και για την κατανόηση τους. Πιο συγκεκριμένα, τους γονείς μου, Ανέστη και Στέλλα που με στήριξαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου αλλά και τις θυσίες που έκαναν για να πραγματοποιήσω τις σπουδές μου. Επιπλέον, τις αδερφές μου, Δήμητρα και Κωνσταντίνα αλλά και τους φίλους μου που ήταν δίπλα μου και συνεχίζουν να είναι.

Κυρανά Παναγιώτα

Φλώρινα, Ιούνιος 2023

## Περίληψη

Το θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι «Δημιουργική Γραφή και Συναισθήμα στο Νηπιαγωγείο: Προτεινόμενες Δραστηριότητες» και αναλύεται η αξία της δημιουργικής γραφής σε συνδυασμό με την συναισθηματική αγωγή αναφερόμενη σε παιδιά Νηπιαγωγείου. Η εργασία απαρτίζεται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύονται οι έννοιες της Δημιουργικής Γραφής και της Συναισθηματικής Αγωγής. Στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά σε αναλυτικά προγράμματα σπουδών σχετικά με τη δημιουργική γραφή αλλά και την συναισθηματική νοημοσύνη στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, ενώ, στο τρίτο μέρος υπάρχουν προτεινόμενες δραστηριότητες για τη τάξη του Νηπιαγωγείου.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας αναλύεται η έννοια της Δημιουργικής Γραφής και οι ορισμοί αυτής, όπως και η ιστορική αναδρομή της έννοιας. Επίσης, αναφέρεται στην έννοια της Συναισθηματικής Αγωγής τόσο στην ανάλυση του όρου όσο και στην συσχέτιση της συναισθηματικής νοημοσύνης με το ίδιο το παιδί.

Στο Δεύτερο κεφάλαιο αυτής της πτυχιακής εργασίας, γίνεται αναφορά στην έννοια των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, σε μια Ιστορική Αναδρομή των Αναλυτικών Προγραμμάτων αναφορικά με τη Δημιουργική Γραφή από το 1896-2021 και στην Ιστορική Αναδρομή των Αναλυτικών Προγραμμάτων συγκριτικά με την Συναισθηματική Αγωγή.

Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ενδεικτικά ορισμένες δραστηριότητες Δημιουργικής γραφής συνδυαστικά με την ανάδειξη των συναισθημάτων που αφορούν τα παιδιά και μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα στη σχολική αίθουσα.

**Λέξεις Κλειδιά:** Δημιουργική Γραφή, Συναισθηματική Αγωγή, Παιδί, Προσχολική Εκπαίδευση, Πρόγραμμα Σπουδών, Νηπιαγωγείο.

## Abstract

The topic of this thesis is "Creative Writing and Emotion in Kindergarten: Suggested Activities" and analyzes the value of creative writing in combination with emotional education referring to Kindergarten children. The paper consists of three parts. In the first part, the concepts of Creative Writing and Emotional Education are analyzed. The second part refers to curricula related to creative writing and emotional intelligence in preschool children, while, in the third part, there are suggested activities for the kindergarten classroom.

More specifically, the first chapter of this paper analyses the concept of Creative Writing and its definitions, as well as the historical background of the concept. It also refers to the concept of Emotional Education both in the analysis of the term and in the correlation of emotional intelligence with the child himself.

In the second chapter of this thesis, reference is made to the concept of Curricula for Kindergarten, to a Historical Review of Curricula in relation to Creative Writing from 1896-2021 and to the Historical Review of Curricula compared to Emotional Education.

Finally, the third chapter presents some indicative examples of Creative Writing activities combined with the emergence of emotions that are relevant to children and can be carried out in the classroom.

**Keywords:** Creative Writing, Emotional Education, Child, Preschool, Curricula, Kindergarten.

## Εισαγωγή

Η «Δημιουργική Γραφή» αποτελεί έναν αυτόνομο επιστημονικό κλάδο, ο οποίος ασχολείται με την τέχνη της συγγραφής. Ειδικότερα, η Δημιουργική Γραφή επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στην εκμάθηση της λογοτεχνικής γραφής και έπειτα, ασχολείται με διάφορες συγγραφικές. Επιπλέον, αναφέρεται κατά βάση σε κείμενα, τα οποία έχουν άμεση σύνδεση με την ποιητική λειτουργία της γλώσσας. Ακόμη, η Δημιουργική Γραφή τα τελευταία χρόνια άρχισε να εξελίσσεται και σιγά-σιγά να την εφαρμόζουν σε σχολικές αίθουσες. Από την άλλη το «συναίσθημα» ορίζεται ως καθετί που νιώθει ένας άνθρωπος, όταν πρέπει να βρεθεί αντιμέτωπος με μία κατάσταση και να την αξιολογήσει. Τα συναισθήματα, επίσης σχετίζονται άμεσα με τις ενέργειες των ανθρώπων και τα συναισθήματα των παιδιών Προσχολικής ηλικίας αλλάζουν, εξαιτίας των ικανοτήτων τους για διαχωρισμό τους από τους άλλους.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο και πιο συγκεκριμένα στους ορισμούς της «Δημιουργικής Γραφής», σε μία σύντομη ιστορική αναδρομή του όρου και τέλος στον ορισμό της έννοιας των «Συναισθημάτων» ή «της Συναισθηματικής Νοημοσύνης». Ωστόσο, το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην έννοια των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, σε μία Ιστορική Αναδρομή των Προγραμμάτων Σπουδών από το 1962-2014 και γίνεται αναφορά και στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο του 2021. Τέλος, στο τελευταίο μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας προτείνονται διάφορες δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής, οι οποίες εμπλέκουν το Συναίσθημα και είναι κατάλληλες για παιδιά νηπιακής ηλικίας.

# Κεφάλαιο 1<sup>ο</sup>

## Θεωρητικό Πλαίσιο

### 1.1. Ορισμός της έννοιας «Δημιουργική Γραφή»

Ο όρος «Δημιουργική Γραφή» είναι προβληματικός μιας και επιχειρεί να αποδώσει στα ελληνικά τον αγγλοσαξονικό «Creative Writing». Προκαλεί συχνά σύγχυση και αμηχανία λόγω της πολλαπλής σημασίας και χρήσης του, αλλά και των αξιολογικών του προεκτάσεων. Μία σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση επιτείνει την εννοιολογική του ασάφεια, καθώς παραπέμπει σε μια σειρά νοημάτων, όπως πεδίο συγγραφικών δραστηριοτήτων, τέχνη της λογοτεχνικής συγγραφής, βιωματική εκπαιδευτική μέθοδο για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας και της Λογοτεχνικής γραφής, μορφή ψυχικής εκτόνωσης και τρόπο ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης κ.ά. (Κωτόπουλος, 2012, Καρακίτσιος, 2012). Αναφέρεται ως ένας αυτόνομος επιστημονικός κλάδος, ο οποίος ασχολείται με την τέχνη της συγγραφής. Ειδικότερα, η Δημιουργική Γραφή επικεντρώνει το ενδιαφέρον της κατά κύριο λόγο στην εκμάθηση της λογοτεχνικής γραφής και έπειτα, καταπιάνεται με διαφορετικού τύπου συγγραφικές δεξιότητες, οι οποίες συνδέονται με διαφορετικά είδη λόγου που χαρακτηρίζονται περισσότερο για τον πληροφοριακό ή δοκιμιακό χαρακτήρα. Επιπλέον σημειώνεται πως η Δημιουργική Γραφή κάνει αναφορές κατά βάση σε κείμενα, τα οποία έχουν άμεση σύνδεση με την ποιητική λειτουργία της γλώσσας. Ωστόσο, ένα ακόμα χαρακτηριστικό της είναι πως η Δημιουργική Γραφή ενέχει και μια πτυχή διασκέδασης, καθώς συνδέεται με δεξιότητες που απαντούν και στο παιχνίδι, όπως για παράδειγμα η αίσθηση της φαντασίας, της περιέργειας, της περιπέτειας αλλά και του πειραματισμού (Καρακίτσιος, 2012). Σύμφωνα με τον Dawson, οι λάτρεις της διδασκαλίας της υποστηρίζουν ότι αναφέρεται σε οποιοδήποτε γράψιμο είναι δημιουργικό, για παράδειγμα πρωτότυπο, εκφραστικό, αντισυμβατικό και που μοιάζει, πολλές φορές να εναντιώνεται στην επίσημη Λογοτεχνία και όχι αποκλειστικά στην παραγωγή κάποιου λογοτεχνικού έργου. Ο ίδιος σημειώνει επίσης, πως η «Δημιουργική Γραφή» συγκροτείται από τέσσερις επιμέρους άξονες. Πιο συγκεκριμένα, από τη δημιουργική

προσωπική έκφραση (creative self-expression), την τεχνική (craft), τον γραμματισμό (literacy) αλλά και τη μελέτη εκ των ένδον (reading from the inside) (Dawson, 2005 :20,49). Από την άλλη ο Guilford αναφέρεται στην συγκλίνουσα σκέψη (convergent thinking), αλλά και στην αποκλίνουσα σκέψη (divergent thinking) και ο ίδιος θεωρεί πως η δημιουργική ικανότητα σε ένα άτομο εκφράζεται μέσα από δημιουργική συμπεριφορά, η οποία εκδηλώνεται μέσω της εφευρετικότητας, της σύνθεσης και του σχεδιασμού (Guilford, 1956). Ωστόσο, η επιστήμη της Ψυχολογίας από πλευράς της ορίζει ως δημιουργική σκέψη ή δημιουργικότητα, την οργανωμένη γνωστικά αλλά ευέλικτη και πολλές φορές πολύπλοκη νοητική διεργασία, η οποία διακρίνεται για την πρωτότυπη, μη αναπαραγόμενη και περίτεχνη επεξεργασία των γνωστικών στοιχείων και των σχημάτων της σκέψης, κατά την οποία παράγονται μοναδικά προϊόντα για τον δημιουργό της (Κούσουλας, 2001). Παρά όμως, την εκτενή της διερεύνηση οι επιστήμονες δεν έχουν καταλήξει σε ένα γενικά αποδεκτό ορισμό της, καθώς αποτελεί μια πολύπλευρη διαδικασία και όχι μια παγιωμένη ιδιότητα. Σύμφωνα και με τους Kaufman και Sternberg, τα χαρακτηριστικά μιας ιδέας δημιουργικής, καθορίζονται μέσα από το πρωτότυπο, καινούριο ή καινοτόμο (new), το ποιοτικό (good) αλλά και η αναφορά σε έναν αρχικό στόχο (relevant). Ενώ, ο Winnicott κάνει λόγο για δημιουργική συναίσθηση και κάνει μια γενίκευση του όρου. Για τον ίδιο το άτομο αποτελεί περισσότερο δημιουργικό μέσα στο 'παιχνίδι', δηλαδή μια μεταβατική ή δυναμική περιοχή της ανθρώπινης εμπειρίας που διευρύνεται μέσα σε ένα σύνολο πολιτισμικών φαινομένων (Winnicott,1996:122). Σήμερα όμως, η διεθνής βιβλιογραφία φανερώνει τρεις βασικές θεωρήσεις της δημιουργικότητας. Η πρώτη εστιάζει στα χαρακτηριστικά του δημιουργού (person- oriented models), η δεύτερη στη διαδικασία (process- oriented models) και η τρίτη θεώρηση επικεντρώνεται στο γεγονός να φωτίσει το προϊόν (product- oriented models), το οποίο έχει παραχθεί. Σε αυτές τις τρεις θεωρήσεις προστέθηκαν κατά τη διάρκεια άλλα τρία στοιχεία, όπως το place που ελέγχει τις κοινωνικές παραμέτρους και πιο συγκεκριμένα το περιβάλλον στο οποίο εκτυλίσσεται η διαδικασία, η πειθώ του δασκάλου (persuasion) και τέλος η δυναμική των συμμετεχόντων (potential). Από την πλευρά της κυρίας Ντιούδη η «Δημιουργική Γραφή» θα μπορούσε ωστόσο, να ενταχθεί στο χώρο της Φιλολογίας ως λογοτεχνική γραφή, ως



τέχνη της συγγραφής και ως λογοτεχνική θεωρία της ανάγνωσης. Επίσης, θα μπορούσε να ενταχθεί τόσο στο χώρο της Παιδαγωγικής όσο και στο χώρο της Ψυχολογίας. Όσον αφορά, τον χώρο της Παιδαγωγικής ως μορφή εκπαιδευτικής μεθόδου διδασκαλίας της Λογοτεχνίας και της Γλώσσας, ενώ στο χώρο της Ψυχολογίας εντάσσεται ως μία θεραπευτική μέθοδος (Ντιούδη, 2012). Η Δημιουργική Γραφή σύμφωνα με τον Μίμη Σουλιώτη, αποτελεί μία εκπαιδευτική μέθοδο, κατά την οποία η ίδια φιλοδοξεί να μεταδώσει τον ρόλο της έκφρασης, της γραφής και του λόγου στους μαθητές. Σε έναν τομέα στον οποίο υστερούν τα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα. Πρόκειται δηλαδή, για μια εκπαιδευτική διαδικασία, κατά την οποία με την κατάλληλη διέγερση της παιδικής δημιουργικότητας προκαλείται η παραγωγή λόγου, με παιγνιώδη και απαλλαγμένο από αυστηρά μαθησιακά και αξιολογικά πλαίσια τρόπο (Σουλιώτης, Μ., 1995). Επιπλέον, ο ίδιος σημειώνει ότι η Δημιουργική Γραφή δύναται να ενέχει και την αντιγραφή, όπως για παράδειγμα ο Σεφέρης είχε αντιγράψει από τον Κάλβο τις Ωδές και αυτό του προσέφερε πολλά ως ποιητή (Σουλιώτης, Μ., 2012). Επιπλέον, άλλη μια ερμηνεία του όρου αναφέρει ότι η Δημιουργική Γραφή, αποτελεί οποιοδήποτε είδος γραφής το οποίο ξεπερνά τα όρια της γραφής ακαδημαϊκού τύπου αλλά και της δημοσιογραφικής είναι ουσιαστικά η δημιουργική γραφή, η οποία έχει αποκλειστικά εκπαιδευτικό ρόλο καθώς, βοηθά δυναμικά στην εξέλιξη της γλωσσικής δυνατότητας μέσα στην καθιερωμένη εκπαίδευση (Beghetto, 2011).

## **1.2. Ιστορική Επισκόπηση του όρου «Δημιουργική Γραφή»**

Η Δημιουργική Γραφή έχει ιστορία και δεν αποτελεί προϊόν παρθενογένεσης. Η Δημιουργική Γραφή καθιερώθηκε ως επιστημονικό πεδίο και πανεπιστημιακό γνωστικό αντικείμενο σχεδόν παράλληλα με τη Νέα Κοινωνιολογία στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Σε μια εποχή δηλαδή που επιδιώχθηκε να παρουσιαστεί ως δεδομένο το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων και η αποδόμηση των πάντων κανονάρχησε τις πολιτισμικές και λογοτεχνικές σπουδές. Είναι γεγονός πως συνδέεται με τις κοινωνικές εξελίξεις με την πορεία των κυρίαρχων ιδεών αλλά και με

τις γενικότερες μεταβολές κυρίως στον εκπαιδευτικό χώρο. Κάποια από τα στοιχεία της Δημιουργικής Γραφής, μερικά ή συνολικά, σημαντικά ή όχι αναγνωρίζονται και γίνονται αντιληπτά σε αρκετές ιστορικές περιόδους που αφορούν το ανθρώπινο γένος και έχουν στενή σύνδεση κυρίως με την γενικότερη παρουσία της Ρητορικής αλλά και με την εξέλιξη της. Η οποία αποτελεί ένα σημαντικό διαχρονικό εργαλείο, το οποίο αποτελείται από επίπεδα, διαστάσεις αλλά και εξελικτικές φάσεις. Όσον αφορά λοιπόν, τη σχέση της Δημιουργικής Γραφής με τη Ρητορική, αξίζει να αναφερθεί ότι είναι μια παράμετρος, όπου φωτίζεται η εμφάνιση και η εξέλιξη της Δημιουργικής Γραφής στις μέρες μας (Καρακίτσος, 2012).

Στην αρχαιότητα η ποιητική παραγωγή αναφερόταν ως «μίμηση», η οποία έχει επηρεαστεί από την επιχειρηματολογία, καθώς και από το κύρος του ίδιου του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, οι οποίοι διαφωνούσαν για την αξία της έννοιας αυτής. Αντίθετα, η Αναγέννηση παρουσιάζει την ποίηση ως «δημιουργία».

Άλλωστε η συγκρότηση της Δημιουργικής Γραφής, ως επιστημονικού κλάδου στη σύγχρονη εποχή μπορεί να ερευνηθεί στον επαναπροσδιορισμό της αρχαίας δραματικής διδασκαλίας αλλά και των ασκήσεων της ρητορικής, τα οποία σχετίζονται με την συγγραφική σύνθεση (Καρακίτσος, 2012).

Η ιστορική επισκόπηση της Δημιουργικής Γραφής, φαίνεται να ξεκινά από την πόλη της Αθήνας με τον Αριστοτέλη μεταξύ 384-322 π. Χ. , αλλά φαίνεται τελικά να ξεκινά πολύ νωρίτερα πριν από αυτόν, καθώς η Ποιητική του, αποτελεί ουσιαστικά έναν απολογισμό των δημιουργικών πρακτικών, τα οποία είχε συλλέξει και μελετήσει ο ίδιος και είχαν εγκριθεί και εφαρμοστεί αρκετά χρόνια πιο πριν. Ο Αριστοτέλης, ήταν αυτός που υποδείκνυε στους ίδιους τους μαθητές του το τι να αναζητήσουν αλλά και τι να αποφύγουν στη σύνθεση των ποιητικών τους δραμάτων. Επίσης, κάνει χρήση του θεάτρου ως ένα μέσο του τέλους. Από την άλλη ο Πλάτωνας το αντιμετώπιζε με διαφορετικό τρόπο, καθώς τους κινούσε προς συναισθηματική συγκράτηση, αφού ο ίδιος πίστευε πως η ποίηση αναζωογονεί ό,τι πιστεύουμε πως πρέπει να εξασθενίσει. Ωστόσο, το να μιλάς και να γράφεις αντιμετωπίστηκε κατά τη διάρκεια των χρόνων ως μορφή τέχνης και η ρητορική, δηλαδή η δημόσια ομιλία,

ήταν αυτή η οποία δίδαξε τα μέσα της προφορικής και γραπτής αποτελεσματικής πειθούς.

Αξίζει να αναφερθεί πως στο πέρασμα των χρόνων οι απόψεις για την διδασκαλία ή όχι της Δημιουργικής γραφής άρχισαν να συγκρούονται. Μάλιστα, μετά από αρκετό καιρό και μετά τον Αριστοτέλη, παίρνει θέση ο Immanuel Kant, ο οποίος υποστήριξε πως ο συγγραφικός τρόπος εξαφανίζεται στην προσπάθεια διδασκαλίας του (Κωτόπουλος, 2012).

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε πως η δημόσια συζήτηση για το αν μπορεί να διδαχθεί η συγγραφή, αναπτύχθηκε στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Εκείνη την εποχή, άρχισαν οι καταγραφές από τις πρώτες απόπειρες για την διδασκαλία της με τη βοήθεια εγχειριδίων, είτε με την κριτική που ασκούνταν στα εργαστήρια. Από τότε άρχισαν να κυκλοφορούν εγχειρίδια, τα οποία αναφέρονταν στην γραφή και πιο πολύ στην γραφή διηγημάτων, τα οποία ξεκίνησαν να κυκλοφορούν στην Αμερική (Κωτόπουλος, 2012).

Η Δημιουργική Γραφή, η οποία χαρακτηρίζεται ως ένας σύγχρονος επιστημονικός κλάδος κάνει την εμφάνισή του γύρω στο 1939, καθώς ιδρύθηκε το Iowa Writer's Workshop, παρά ενός σημαντικότερου εγχειρήματος, δηλαδή αυτού του '47 Workshop' με έδρα στο Harvard, το οποίο δημιουργήθηκε από τον George Baker κατά τη διάρκεια του 1906 και 1925 και ήταν ανοιχτό μόνο σε όσους ήταν σε θέση να επιδείξουν τις ικανότητές τους για την συμμετοχή τους (Κωτόπουλος, 2012).

Σε ανάλυση της Δημιουργικής Γραφής ως επιστημονικού κλάδου στην κοινότητα των πανεπιστημίων των Η.Π.Α., αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα πραγματοποιούνταν ταυτόχρονα με τις προσπάθειες για αντικατάσταση της ιστορικής, φιλολογικής και γλωσσολογικής ανάλυσης των λογοτεχνικών έργων από την μεριά της λογοτεχνικής κριτικής, όπου αξιολογείται η Λογοτεχνία με κοινούς όρους που αφορούν και την αισθητική της ποιότητας. Η Δημιουργική Γραφή από τη δική της μεριά ως ένα γνωστικό πεδίο, προσπαθεί να αναπτύξει και να συγκροτήσει βαθμιαία την επιστημονική της ταυτότητα μέσα στο κλίμα της αγγλοσαξονικής ακαδημαϊκής παράδοσης (Κωτόπουλος, 2012).

Προχωρώντας πιο πέρα διαπιστώνει κανείς πως η Δημιουργική Γραφή σήμερα, χαρακτηρίζεται από μια πολύ ισχυρή διεθνή παρουσία και πιο συγκεκριμένα, την τελευταία εικοσαετία, καθώς υπάρχει εξέλιξη σε

σημαντικά πανεπιστήμια όπως αυτά των Princeton, Columbia, Iowa κ.τ.λ. Επιπρόσθετα, στην Ελλάδα το μόνο Πανεπιστήμιο, το οποίο διαθέτει Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών Δημιουργικής Γραφής από το 2009, είναι το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας και είναι ενεργό στην πόλη της Φλώρινας. Διευθυντής του Προγράμματος αυτού υπήρξε ο Μίμης Σουλιώτης. Πλέον έχει αναλάβει τη διαχείριση ως επιστημονικά αρμόδιος, ο καθηγητής Τριαντάφυλλος Κωτόπουλος, ο οποίος βρίσκει βοήθεια από επίσης καταξιωμένα άτομα όπως ο Τίτος Πατρίκιος, Θανάσης Βαλτινός, Στρατής Χαβιαράς, Μάνος Ελευθερίου, Γιώργος Ξενάριος, Σοφία Νικολαΐδου, Νάσος Βαγενάς, Θόδωρος Παπαγγελής, Ζωή Σαμαρά, Πένυ Φυλακτάκη, Αλκίνοος Ιωαννίδης κ.ά.

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει το συμπέρασμα πως η Δημιουργική Γραφή δεν αργεί πλέον να εμφανιστεί και στις υπόλοιπες βαθμίδες της Εκπαίδευσης ως ένα αυτούσιο και ολοκληρωμένο μάθημα.

## **1.2. Ορισμός της έννοιας «Συναισθηματική Νοημοσύνη-Αγωγή»**

Οι διάφορες απόψεις για τη Συναισθηματική Αγωγή αποτέλεσαν έναυσμα για τον ορισμό της έννοιας, για αυτό και δεν υπάρχει ένας ενιαίος και ακριβής ορισμός (Γιαννιώτη, 2004). Αντίθετα, χρησιμοποιούνται διαφορετικές έννοιες (Συναισθηματική Νοημοσύνη, Συναισθηματική Ικανότητα, Συναισθηματικό Δυναμικό) (Αρβανιτάκη, 2022). Ως «συναίσθημα» ορίζεται καθετί που νιώθει ένας άνθρωπος, όταν πρέπει να βρεθεί αντιμέτωπος με μία κατάσταση και να την αξιολογήσει με τον σωστό τρόπο. Βέβαια, έχει ως επακόλουθο αλλαγές τόσο στο οργανισμό του ατόμου όσο και στη συμπεριφορά του. Τα συναισθήματα μπορεί να έχουν άμεση σχέση με τις ενέργειες των ατόμων, έτσι ώστε να προχωρήσει σε διατήρηση της σχέσης του με το ίδιο το περιβάλλον αλλά πόσο μάλλον με τον ίδιο του τον εαυτό. Παρόλο αυτά, επειδή τα συναισθήματα προκαλούν αλλαγές στη συμπεριφορά των ατόμων δίνεται και ένας άλλος ορισμός, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά το συναίσθημα ως μία μορφή αλληλεπίδρασης, έπειτα από αξιολόγηση και έλεγχο για εξωτερικά αλλά και εσωτερικά

ερεθίσματα, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή τους (Χατζηχρήστου, 2011).

Είναι γενικά παραδεκτό πως τα τελευταία χρόνια, το εκπαιδευτικό ενδιαφέρον στρέφεται στα συναισθήματα των παιδιών. Πραγματοποιούνται έρευνες σχετικά με τη συναισθηματική αγωγή στο πλαίσιο της σχολικής αίθουσας, οι οποίες στοχεύουν στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Οι φορείς που συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση και ανάπτυξη των παιδιών είναι κατά πρώτον η οικογένεια, έπειτα το σχολείο αλλά και το περιβάλλον γύρω τους. Βέβαια, πλέον η συναισθηματική νοημοσύνη αποτελεί πυρήνα και κεντρικό ζήτημα της Ψυχολογίας. Αναλυτικότερα, ο καθηγητής της Ψυχολογίας από το Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, Γκόλντμαν Ντάνιελ, μίλησε για συναισθηματική νοημοσύνη. Μάλιστα, ανέφερε πως ορίζεται ως η ικανότητα να μπορούμε να αναγνωρίζουμε τα συναισθήματα μας, να ελέγχουμε τυχόν παρορμήσεις αλλά και να κάνουμε σωστή χρήση της λογικής και να είμαστε σε θέση να αντιμετωπίζουμε τα πράγματα της καθημερινής μας ζωής με αισιοδοξία.

Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες παράμετροι, οι οποίες συμβάλλουν στον χαρακτηρισμό της συγκεκριμένης έννοιας. Η πρώτη παράμετρος αναφέρεται στη γνώση του ίδιου μας του εαυτού, δηλαδή πως εμείς αναγνωρίζουμε τα συναισθήματα μας. Δεύτερον, η διαχείριση της ψυχικής διάθεσης, δηλαδή η ικανότητα μας για να διαχειριστούμε τυχόν πιέσεις, νεύρα και κατάθλιψη. Η τρίτη παράμετρος αναφέρεται στην ικανότητα που διαθέτουμε, έτσι ώστε να πετυχαίνουμε τους στόχους μας με θετική ματιά, στην κινητοποίηση μας δηλαδή με αισιοδοξία, Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην ικανότητα μας, ώστε να ελέγξουμε τυχόν παρορμήσεις. Η τελευταία παράμετρος σημειώνει τον βαθμό της θετικής μας στάσης στους γύρω μας, δηλαδή να διαθέτουμε την ικανότητα να αντιλαμβανόμαστε τους άλλους και να μπαίνουμε στη δική τους θέση. Έτσι προκύπτει το γεγονός ότι τα άτομα που αναφέρεται ότι διαθέτουν συναισθηματική νοημοσύνη, σημαίνει ότι έχουν την επίγνωση του ίδιου τους του εαυτού, λαμβάνουν αποφάσεις σύμφωνα με τις πράξεις τους, προσπαθούν να διαχειρίζονται με κατάλληλο τρόπο τα συναισθήματα για καλό τους εαυτού τους. Επιπλέον, τα άτομα αυτά έχουν την ικανότητα να ελέγχουν το άγχος και να ανακαλύπτουν μεθόδους χαλάρωσης, διαθέτουν ενσυναίσθηση και μπορούν να

αντιληφθούν το γεγονός ότι όλοι οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί μεταξύ τους και δεν νιώθουν το ίδιο για κάποια πράγματα. Τέλος, βρίσκουν τρόπο σωστής και αποτελεσματικής επικοινωνίας για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, βρίσκουν τρόπους αποδοχής του εαυτού τους και με τα θετικά αλλά και με τα αρνητικά τους, αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους, μπορούν να λειτουργούν σε ομαδικό κλίμα αλλά και να συμβάλλουν στην εύρεση κατάλληλων τρόπων, ώστε να αποφύγουν τυχόν συγκρούσεις μεταξύ τους (Γιαννιώτη, 2004).

Υπάρχουν δύο είδη νοημοσύνης, η λογική και η συναισθηματική. Η συναισθηματική νοημοσύνη επηρεάζει τόσο την ενδοπροσωπική όσο και την διαπροσωπική συμπεριφορά στη ζωή του ατόμου. Επιπλέον, το άτομο οδηγείται προς την τελική συμπεριφορά, έπειτα από τον συνδυασμό της λογικής και του συναισθήματος. Παρόλο αυτά να σημειωθεί το γεγονός ότι μέσα από μία συνεχή και μακροχρόνια αδιάκοπη προσπάθεια θα πραγματοποιηθεί ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης (Αρβανιτάκη, 2022). Τα συναισθήματα αποτελούν μέσο μετάδοσης τους, μέσα από μία δυσδιάκριτη μορφή, μέρος δηλαδή μιας σιωπηλής αλληλεπίδρασης μεταξύ της ανθρώπινης επαφής (Γιαννιώτη, 2004).

Ένα μεγάλο ποσοστό γονέων έχουν συναισθήματα για τα παιδιά τους σε μέγιστο βαθμό. Μπορούν να συγκινηθούν για την πιο μικρή επιτυχία των παιδιών τους, αγωνιούν, απογοητεύονται μερικές φορές από τη λανθασμένη συμπεριφορά τους. Παρόλο αυτά μπορούν να συμβάλλουν και οι ίδιοι στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών, έτσι ώστε τα παιδιά τους να καλλιεργήσουν δεξιότητες τόσο νοητικές όσο και συναισθηματικές, οι οποίες θα συμβάλλουν με τη σειρά τους στην απαιτητική διαχείριση των καταστάσεων της καθημερινότητας. Βέβαια, αυτό επιτυγχάνεται σε μεγαλύτερο βαθμό από τη συνεργασία της οικογένειας με το σχολείο (Γιαννιώτη, 2004).

Από την πλευρά της εκπαίδευσης να επισημανθεί πως όσον αφορά το κομμάτι της συναισθηματικής νοημοσύνης, τα παιδιά μαθαίνουν στρατηγικές συμπεριφοράς, οι οποίες θα είναι χρήσιμες με τη σειρά τους και θα συμβάλλουν στο να επιλυθούν συναισθηματικά ζητήματα αλλά και στην θετική αλληλεπίδραση των παιδιών με το περιβάλλον γύρω τους. Βέβαια, αυτό επιτυγχάνεται σε καλύτερο βαθμό όταν αρχίζει από πρώιμη ηλικία και συνεχίζεται με το πέρασ του χρόνου μέσα από

διάφορες καθημερινές δραστηριότητες τόσο στο σχολικό πλαίσιο όσο και στο οικογενειακό. Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημανθεί ότι η σχέση μεταξύ σχολείου και γονέων αλλά πόσο μάλλον η σωστή και ομαλή συνεργασία φέρνει δραστικότερα αποτελέσματα σε προγράμματα συναισθηματικής ανάπτυξης (Αρβανιτάκη, 2022).

Εκτός όμως, από τη σχέση του σχολείου και της οικογένειας, σημαντική είναι και η σχέση ανάμεσα στους/στις ίδιους/ίδιες τους/τις μαθητές/μαθήτριες με τους/τις εκπαιδευτικούς. Η ποιότητα της συναισθηματικής εκπαίδευσης είναι άμεσα συσχετισμένη με τα επίπεδα της ΣΝ (συναισθηματικής νοημοσύνης) τόσο των μαθητών αλλά όχι μόνο αυτών αλλά και των ίδιων των εκπαιδευτικών. Ένας σωστός εκπαιδευτικός, που θέλει να συμβάλει άμεσα στην ανάπτυξη και στην καλλιέργεια της συναισθηματικής νοημοσύνης, θα πρέπει ο ίδιος να εμφορείται με τις αντίστοιχες στρατηγικές. Για αυτό το λόγο θα πρέπει να υιοθετήσει δεξιότητες σχετικά με την καλλιέργεια και την έκφραση των θετικών συναισθημάτων, με την ενσυναίσθηση, με τη διαμόρφωση αποτελεσματικών συμπεριφορών επικοινωνίας αλλά και με τη διαμόρφωση θετικών αυτό-εικόνων. Όλα αυτά συντονίζονται και τροφοδοτούν βέλτιστα τον εκπαιδευτικό, έτσι ώστε να είναι δυνατό να διδάσκει και να φέρεται σωστά και συναισθηματικά, στοχεύοντας στην αποτελεσματική και παιδαγωγική αλληλεπίδραση με τους μαθητές (Αρβανιτάκη, 2022).

Επιπροσθέτως, υπάρχουν τρία στοιχεία, τα οποία αλληλεπιδρούν και συντελούν στην ενίσχυση της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για το περιβάλλον, το παιχνίδι και τις σχέσεις. Σε περίπτωση που κάποιο από αυτά τα στοιχεία παραλείπεται ή δεν έχει αναπτυχθεί κατάλληλα, επηρεάζονται και τα άλλα δυο με αποτέλεσμα να μην πετυχαίνεται κατάλληλα η αποτελεσματικότητα της ανάπτυξης αυτής των παιδιών (Αρβανιτάκη, 2022).

Είναι γενικά παραδεκτό το γεγονός ότι τα συναισθήματα των παιδιών προσχολικής ηλικίας αλλάζουν και αυτό συμβαίνει γιατί, έχουν ικανότητες να διαχωρίζουν τον εαυτό τους από τους υπόλοιπους. Παράλληλα, μπορούν να εμφανίσουν και νέα συναισθήματα πέρα από αυτά που διέθεταν (Χατζηχρήστου, 2011). Επιπρόσθετα, τα συναισθήματα παιδιών νηπιακής ηλικίας διαφέρουν από αυτά των

ενηλίκων, καθώς έχουν τις δικές τους ιδιαιτερότητες. Μάλιστα, κάποια συναισθήματα είναι κοινά σε όλους από πολύ νωρίς ή ακόμα και από την γέννηση. Τέτοια συναισθήματα είναι η χαρά, η λύπη, ο θυμός, ο φόβος, η έκπληξη και η απέχθεια, τα οποία με ξεχωριστά έχουν το δικό τους σημαντικό ρόλο (Γιαννιώτη, 2004) Επιπλέον, από τον 8<sup>ο</sup> μήνα της ύπαρξης των παιδιών και έπειτα αρχίζουν να καλλιεργούνται πιο πολυσύνθετα συναισθήματα, όπως είναι το συναίσθημα της περηφάνιας, της ντροπής, της ζήλιας και της ενόχλησης. Αυτά ονομάζονται ως «αυτοσυνείδητα συναισθήματα», καθώς εμφανίζονται ύστερα από την εμφάνιση της αίσθησης για τον ίδιο τους τον εαυτό (Αρβανιτάκη, 2022).

Σύμφωνα μάλιστα και με την έρευνα που πραγματοποίησαν η Μότσιου και ο Βελετόπουλος, αναφέρουν χαρακτηριστικά πως τα βασικά συναισθήματα εμφανίζονται και γίνονται γνωστά στα παιδιά από πολύ πρώιμο στάδιο (Μότσιου & Βελετόπουλος, 2019). Αντιθέτως, τα ίδια τα παιδιά περίπου στην ηλικία των 2-3 ετών αντιλαμβάνονται την χαρά και τη λύπη με άξονα την εκπλήρωση των επιθυμιών τους (Πούλιου, 2014) αρχίζουν να ονομάζουν τα συναισθήματα αυτά από την ηλικία των 5-6 ετών (Μότσιου & Βελετόπουλος, 2019). Οι ικανότητες αναγνώρισης των συναισθημάτων από τα ίδια τα παιδιά επηρεάζονται από τις δικές τους εμπειρίες αλλά και από τις αλληλεπιδράσεις του κοινωνικού τους περιβάλλοντος (Πούλιου, 2014). Επιπρόσθετα, όσον αφορά τη νηπιακή ηλικία και συγκεκριμένα αυτή των 2-3 ετών, τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους κοινωνικούς κανόνες, μαθαίνουν ως έναν βαθμό να ελέγχουν τον τρόπο, με τον οποίο φέρονται και τέλος εμφανίζουν το αίσθημα της ενσυναίσθησης και νιώθουν τους γύρω τους σε μεγάλο βαθμό (Χατζηχρήστου, 2011).

Από τη μία πλευρά όσον αφορά τα παιδιά, η γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι στην έκφραση αλλά και στην κατανόηση των συναισθημάτων, αφού η ίδια είναι ένα πολύ σημαντικό μέσο για την έκφραση αυτών. Η γλώσσα παράλληλα με τις εμπειρίες, με τις γνωστικές δεξιότητες που αναπτύσσονται στα παιδιά, τους προσφέρουν την ικανότητα να εκφραστούν σχετικά με τη συναισθηματική τους κατάσταση. Ένα ακόμη σημαντικό σημείο, το οποίο αξίζει να αναφερθεί είναι το γεγονός ότι όσο το παιδί εκφράζει λεκτικά τη συναισθηματική του κατάσταση και η οικογένεια του αλλά και τα υπόλοιπα άτομα στο οικείο του περιβάλλον ενισχύσουν αυτή τη λεκτική έκφραση, απότοκο



αυτού είναι το ίδιο το παιδί να εκφράζει αλλά και να κατανοεί τα ίδια του τα συναισθήματα. Εντούτοις, όταν λέμε για συναισθηματική έκφραση δεν αναφερόμαστε μόνο στα λεκτικά μέσα αλλά και στα μη λεκτικά, όπως είναι οι εκφράσεις του προσώπου, η στάση του σώματος, οι κινήσεις, οι χειρονομίες αλλά και πολλά άλλα (Χατζηχρήστου, 2011).

Από την άλλη οι ίδιες οι εικόνες αποτελούν το πιο ισχυρό μέσο έκφρασης, καθώς τα παιδιά πρέπει να μπουν σε θέση που θα αντιληφθούν τα συναισθήματα που απορρέουν από μία εικόνα. Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αναγνωρίζουν και άλλες οπτικές πέρα από την αναγνώριση μόνο των συναισθημάτων. Χαρακτηριστικά οι Russell και Bullock σε έρευνα που υλοποίησαν, σημείωσαν πως παιδιά 4-5 ετών άρχισαν να εμφανίζουν σημάδια κρίσεων παρόμοιες με αυτές των ενηλίκων, όσον αφορά την κατανόηση και αναγνώριση συναισθημάτων σε ανθρώπινα πρόσωπα. Επίσης, κάποια παιδιά προσχολικής ηλικίας βρήκαν εμπόδια στην αναγνώριση των αρνητικών συναισθημάτων μεταξύ τους. Αντίθετα, παιδιά μικρότερης ηλικίας και πιο συγκεκριμένα, 2 ετών έφεραν εις πέρας την διαδικασία διαχωρισμού των θετικών συναισθημάτων από αυτά των αρνητικών. (Russell & Bullock, 1986). Παρόμοιες έρευνες έδειξαν ότι πολλά παιδιά προσχολικής ηλικίας έως και Δημοτικού, κατάφεραν να αναγνωρίσουν σε πρόσωπα συναισθήματα όπως, η χαρά, η λύπη και ο θυμός, ενώ δυσκολεύτηκαν κάποια από αυτά στο συναίσθημα της έκπληξης (Χαλκιαδάκη, 2013). Επιπρόσθετα, τα παιδιά στην ηλικία των τεσσάρων υιοθετούν σταδιακά την ικανότητα διαφοροποίησης των συναισθηματικών εκφράσεων. Σε αυτό το σημείο το νήπιο αντιλαμβάνεται σύνθετα την συναισθηματική κατάσταση των υπολοίπων (Παρασκευόπουλος, 2005).

Επομένως, όλα τα συναισθήματα αποτελούν κατά κάποιο τρόπο έναυσμα για δράση, όπως το αντιλαμβάνεται κανείς και από την ίδια τη ρίζα της λέξης, η οποία έρχεται από το ρήμα *motere*, που θα πει 'κινώ', η κινητοποίηση δηλαδή για ανάληψη δράσης από το ίδιο το άτομο (Γιαννιώτη, 2004). Στόχος των γονιών αλλά και των εκπαιδευτικών δεν αποτελεί η καλλιέργεια ενός παιδιού που θα υπακούει απλά και θα υποχωρεί. Αντιθέτως, στοχεύουν στην καλλιέργεια της ψυχικής υγείας αλλά και ευτυχίας του παιδιού.

## 2<sup>ο</sup> Κεφάλαιο

### Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Νηπιαγωγείου

#### 2.1. Έννοια Αναλυτικών Προγραμμάτων

Το «αναλυτικό πρόγραμμα» ή «πρόγραμμα σπουδών» έχει αρκετούς ορισμούς και αυτό συμβαίνει καθώς, υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις από επιστήμονες, ανάλογα το πεδίο με το οποίο ασχολούνται, με τις ιδεολογίες τους, με τον τρόπο που προσεγγίζουν γενικότερα τον τρόπο μάθησης και διδασκαλίας (Καλτσογιάννη, 2022).

Τα αναλυτικά προγράμματα στην ελληνική βιβλιογραφία γενικότερα, κάνουν την εμφάνιση τους γύρω στη δεκαετία του 1960 και εμφανίζονται με διαφορετικούς ορισμούς. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Καψάλη και Βρεττό, τα αναλυτικά προγράμματα κάνουν την εμφάνιση τους ως απότοκο των σχεδιασμών και της χρόνιας οργάνωσης της διδασκαλίας σε όλα τα επίπεδα. Από την άλλη οι Γερογιάννη και Μπούρα, αναφέρουν χαρακτηριστικά, ότι το αναλυτικό πρόγραμμα είναι ένα σχέδιο, το οποίο έχει ολοκληρωθεί και αποτελείται από σκοπούς και διαδικασίες, οι οποίες έχουν προσχεδιαστεί. Τέλος, σύμφωνα με τον Χατζηγεωργίου για το αναλυτικό πρόγραμμα, επισημαίνει τον ορισμό που δόθηκε από τον Eisner, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά για το Αναλυτικό Πρόγραμμα ότι πρόκειται για σειρά δραστηριοτήτων, οι οποίες έχουν προσχεδιαστεί και έχουν την πρόθεση να έχουν συνέπειες παιδαγωγικού χαρακτήρα για έναν μαθητή ή και για ακόμα περισσότερους (Καλτσογιάννη, 2022).

Παρόλο αυτά όσον αφορά, την προσχολική εκπαίδευση, τα αναλυτικά προγράμματα αποτέλεσαν το απότοκο εξαιτίας της αλλαγής που πραγματοποιήθηκε στον ρόλο που πρέπει να έχει το σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, έγινε μετατροπή του σχολείου από χώρο φύλαξης σε παιδαγωγικό θεσμό, στοχεύοντας στην ανάπτυξη των παιδιών (Καλτσογιάννη, 2022). Σύμφωνα με την Ντολιοπούλου (2005) ένα αναλυτικό πρόγραμμα είναι αδύνατο να συνάδει με όλα τα παιδιά, ωστόσο καταβάλλονται προσπάθειες για κάλυψη των αναγκών αλλά και

των ενδιαφερόντων των παιδιών. Τέλος, το αναλυτικό πρόγραμμα αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τον/την νηπιαγωγό.

## **2.2 Ιστορική Αναδρομή Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών αναφορικά με την Δημιουργική Γραφή (1896-2021)**

Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο αναφορικά με το περιεχόμενο των Αναλυτικών Προγραμμάτων στα πλαίσια του Νηπιαγωγείου αποτελεί η γλωσσική αγωγή. Σύμφωνα με τους Γώτη και Ντίνα (2011), το 1895, πραγματοποιήθηκε αναγνώριση για πρώτη φορά του θεσμού της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα. Μέσω του νέου νόμου, το κράτος είχε τη δυνατότητα να ελέγχει τα ιδιωτικά σχολεία αλλά είχε και το δικαίωμα να αποφασίζει και να καθορίζει το πρόγραμμα από τα γνωστικά αντικείμενα, τα οποία θα διδάσκονταν σε αυτά τα νηπιαγωγεία. Η πρώτη εμφάνιση Αναλυτικού Προγράμματος πραγματοποιήθηκε το 1962. Μάλιστα, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όσον αφορά την Προσχολική Εκπαίδευση, πρωταρχική θέση κατείχε ο προφορικός λόγος, η ανάπτυξη λεξιλογίου, ο διάλογος και ευρύτερα η προφορική έκφραση των παιδιών σε ένα γνώριμο και οικείο περιβάλλον (Μίχα, 2022). Μέχρι το 1975 τα παιδιά ασκούσαν αποκλειστικά στην ‘έκθεση’, η οποία αφορούσα ως επί το πλείστον την παραγωγή γραπτού λόγου με κάποιο συγκεκριμένο θέμα. Από το 1982 και έπειτα έχουμε τις πρώτες προσπάθειες αλλαγής του τρόπου, με τον οποίο αντιμετωπίζεται το μάθημα της γλώσσας και πλέον αρχίζουν να γίνονται αναφορές τόσο στην ‘έκθεση’, όσο και στη Γραπτή Έκφραση και τη Γραπτή Επικοινωνία (Κωτόπουλος, Βακάλη, Νάνου & Σουλιώτη, 2014).

Στις 23 Μαΐου 1986 πραγματοποιήθηκε έκδοση Διατάγματος, το οποίο ανέφερε πως η ίδρυση των νηπιαγωγείων συνέχισε να είναι μόνο ιδιωτική υπόθεση. Ωστόσο, στο ακριβώς επόμενο άρθρο στο Διάταγμα της Κυβέρνηση, σκοπός της προσχολικής εκπαίδευσης αποτέλεσε η σωματική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών μέσα από ασκήσεις, παιχνίδια, σωστή διδασκαλία των μαθημάτων που έπονται για το

δημοτικό, χωρίς όμως να υπάρχουν αναταράξεις στην ψυχική ηρεμία των νηπίων. Το τρίτο άρθρο ανέφερε χαρακτηριστικά ότι η φοίτηση των παιδιών πραγματοποιείται από τα τρία έτη έως τα έξι, κάτω από την επίβλεψη δύο έμπειρων εκπαιδευτικών. Στο τέταρτο και τελευταίο άρθρο αναφέρονταν τα μαθήματα, τα οποία θα ακολουθούσε κάθε τάξη του νηπιαγωγείου, δηλαδή σαν ένα σχεδιάγραμμα εβδομαδιαίας απασχόλησης των μικρών μαθητών, στο οποίο αναφέρονταν οι ώρες και τα μαθήματα ακριβώς. Από το συγκεκριμένο πρόγραμμα, γίνεται αντιληπτό το γεγονός ότι επιθυμεί να δοθεί έμφαση στη σημασία της θρησκευτικής ενίσχυσης των παιδιών, καθώς τα μαθήματα των θρησκευτικών ή και άλλα μαθήματα ηθικοθρησκευτικού χαρακτήρα αναφέρονται και στις τρεις τάξεις του νηπιαγωγείου και αφορά όλους τους μαθητές. Επίσης, το παρόν πρόγραμμα σπουδών συμπεριλάμβανε μαθήματα κηπουρικής, ραπτικής αλλά και βασικά όπως μαθηματικά, ζωγραφική, μουσική, γυμναστική και γλώσσα, η οποία αφορούσε τη διδασκαλία διηγημάτων, ωστόσο εισαγωγή της γραφής και ανάγνωσης πραγματοποιούνταν στην τρίτη τάξη. Παρόλο αυτά, με το συγκεκριμένο πρόγραμμα, τα νηπιαγωγεία μεταμορφώνονταν σε δημοτικά, καθώς λειτουργούσαν ως προοίμιο και στόχευαν στην θρησκευτική ανάπτυξη των παιδιών (Βασιλείου, 2016).

Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα, διαμορφώθηκε εξαιτίας της ίδρυσης διεθνών οργανισμών, όπως η Ο.Μ.Ε.Ρ., δηλαδή η Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής, η οποία δρούσε στην επέκταση του θεσμού των νηπιαγωγείων. Έτσι, από όλη αυτή την κατάσταση προέκυψε η ανάγκη για ένα νέο πρόγραμμα προσχολικής αγωγής, αφού από την περίοδο του 1896 έως το 1962 δεν είχε συνταχθεί με επίσημο τρόπο κανένα τέτοιο πρόγραμμα. Το αναλυτικό πρόγραμμα που εκδόθηκε ήταν αυτό των νηπιαγωγείων του Κράτους, το οποίο σχεδιάστηκε από τη συνεργασία μεταξύ πολιτείας και από έμπειρους εκπαιδευτικούς με μετεκπαιδευσεις σε χώρες του εξωτερικού. Το συγκεκριμένο Αναλυτικό Πρόγραμμα θεωρήθηκε το πρώτο επίσημο ελληνικό πρόγραμμα σπουδών προσχολικής εκπαίδευσης. Επίσης, είχε επιρροές από το γαλλικό πρόγραμμα του 1951 αλλά και από την μέθοδο της Μαρίας Μοντεσσόρι. Το αναλυτικό πρόγραμμα απαρτιζόταν από τρία άρθρα, το πρώτο άρθρο του Διατάγματος έκανε αναφορές στην θρησκευτική, ηθικοκοινωνική, στην μουσική, σωματική αγωγή, στη μητρική γλώσσα, στις αισθητηριακές ασκήσεις, στα παιχνίδια αλλά και στις κηπουρικές

εργασίες. Στο δεύτερο άρθρο του Διατάγματος, το πρόγραμμα βασίζεται στη δημιουργία ενός κατάλληλου περιβάλλοντος μάθησης, στη σπουδαιότητα του εξοπλισμού που θα χρησιμοποιηθεί αλλά και των μέσων διδασκαλίας. Στο τρίτο και τελευταίο άρθρο του Διατάγματος, γίνεται αναφορά στο ωρολόγιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου και στην ημερήσια απασχόληση των παιδιών. Σκοπός όλου του προγράμματος αποτέλεσε όπως προαναφέρθηκε, οι ασκήσεις των παιδιών αποσκοπούσαν στην ηθικοθρησκευτική και κοινωνική διαπαιδαγώγηση των παιδιών αλλά και στη χρήση της ελληνικής γλώσσας με μεγάλη ευκολία και άνεση αλλά και σε όλες τις άλλες δεξιότητες (Βασιλείου, 2016).

Η προσέγγιση, ωστόσο του γραπτού λόγου πραγματοποιήθηκε επίσημα για πρώτη φορά το 1989 σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα. Το συγκεκριμένο Πρόγραμμα Σπουδών σημειώνει την προετοιμασία των παιδιών μέσα από διάφορες ασκήσεις, έτσι ώστε να εισαχθούν με τον πιο εύκολο τρόπο στα μονοπάτια του γραπτού λόγου. Ο/Η εκπαιδευτικός από τη δική του πλευρά στέκεται αρωγός, με σκοπό τα παιδιά να εκφράζουν με δημιουργικό τρόπο τη σκέψη και τη φαντασία τους.

Την δεκαετία 1998-2000 βγαίνει στην επιφάνεια το Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, έπειτα από εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία προηγήθηκε. Τα κείμενα, τα οποία διδάσκονται και κατά συνέπεια οι μαθητές οφείλουν να παράγουν, δεν είναι οι εκθέσεις, αντίθετα, πρόκειται για είδη κειμένων, τα οποία απαιτούν δημιουργικότητα στη σκέψη από τα ίδια τα παιδιά. Τα αναλυτικά Προγράμματα άρχισαν να αφορούν τη δημιουργικότητα, την επικοινωνιακή διάσταση και άρχισαν να προτείνονται ασκήσεις Δημιουργικής Γραφής. Επιπρόσθετα, στο αναλυτικό Πρόγραμμα του 2000 και στο αντίστοιχο βιβλίο του εκπαιδευτικού, συγκριτικά με τη Δημιουργική Γραφή, το πρώτο κάνει λόγο για ποικίλες δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής, ενώ στο εγχειρίδιο του εκπαιδευτικού οι ασκήσεις αυτές είναι ελάχιστες και πραγματοποιούνται σπάνια (Κωτόπουλος, Βακάλη, Νάνου & Σουλιώτη, 2014). Με αυτό τον τρόπο εισήχθη το Πρόγραμμα Σπουδών της Νεοελληνικής Γλώσσα στο Νηπιαγωγείο, με καινούριες αρχές, οι οποίες αφορούν την διδασκαλία της γλώσσας αλλά και διάφορες τεχνικές που αφορούν τη μάθηση. Στη συνέχεια, το Πρόγραμμα αυτό προσαρμόστηκε

στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.), το οποίο χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα με μικρές αλλαγές. Οι αρχές αυτού του προγράμματος είχαν τις βάσεις τους σε γνωστές θεωρίες επιστημόνων Ψυχολογίας όπως ο Vygotsky, ο Gardner και ο Piaget.

Επομένως, με το συγκεκριμένο Πρόγραμμα δίνεται στα παιδιά η ευκαιρία να αντιμετωπίσουν την ανάγνωση ως ευχάριστη πηγή, έτσι ώστε να την κατανοήσουν σε μεγάλο βαθμό. Επιπλέον, αναφέρεται και στην γραπτή έκφραση από την πλευρά των παιδιών, γράφουν με έναν δικό τους ξεχωριστό τρόπο δημιουργώντας τα δικά τους κείμενα. Αυτό το κείμενο που έχουν παράγει αποτελεί ένα δημιούργημά τους και αποτελεί δημιουργική γραφή. Επιπρόσθετα, τα παιδιά είναι σε θέση ώστε να ενισχύσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, να δημιουργήσουν τα δικές τους ιστορίες αναπτύσσοντας παρόμοια θέματα στο Νηπιαγωγείο, που αφορούν τη Δημιουργική Γραφή. Παρόλο αυτά, αναφορικά με τα στοιχεία του προφορικού λόγου, να σημειωθεί το γεγονός πως για τη καλύτερη δυνατή προσπάθεια βελτίωσης του θα πρέπει να αναπτυχθούν από τη πλευρά των παιδιών ικανότητες Δημιουργικής Γραφής. Οι ικανότητες αυτές με τη σειρά τους θα βοηθήσουν σημαντικά στην ανάπτυξη της δημιουργικής λεκτικής έκφρασης των νηπίων, κάτι το οποίο προϋποθέτει την ελεύθερη έκφραση τόσο των απόψεων και των αντιλήψεων, όσο και των πεποιθήσεών των μικρών παιδιών (Μίχα, 2022).

Την επόμενη χρονιά, το ΦΕΚ του 2001 προτείνει δραστηριότητες, οι οποίες αφορούν ως ασκήσεις Δημιουργικής Γραφής την αφήγηση, το γράψιμο παραμυθιών, την αναδιατύπωση κειμένων, το γράψιμο ποικίλων απλών γλωσσικών μορφών, όπως τα ημερολόγια ή οι κατάλογοι κλπ. Επίσης, αφορούσαν την περιγραφή θέματος από άλλη σκοπιά, την αλλαγή πλοκής σε μία ιστορία και τέλος τη διατύπωση υποθέσεων για το παρελθόν, το παρόν ή το μέλλον (Κωτόπουλος, Βακάλη, Νάνου & Σουλιώτη, 2014).

Τη δεκαετία του 2011 κάνει την εμφάνιση του ένα Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για την βαθμίδα της Προσχολικής Εκπαίδευσης και αφορά τη μαθησιακή περιοχή της «Γλώσσας» προσεγγίζοντας τα είδη του λόγου (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 1<sup>ο</sup> μέρος 2011). Έτσι, το 2011 βγήκε το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, το οποίο ήταν χωρισμένο στα δύο. Το πρώτο μέρος αφορούσε την διαφοροποιημένη

διδασκαλία, βασίζοντας στην ουσιαστική οργάνωση των εμπειριών μέσα από διάφορα μαθησιακά περιβάλλοντα αλλά γίνεται αναφορά και στη σχέση συνεργασίας μεταξύ σχολικού και οικογενειακού περιβάλλοντος. Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι η οργάνωση της μάθησης πραγματοποιείται καλύτερα μέσω του παιχνιδιού, των ρουτινών, των οργανωμένων δραστηριοτήτων αλλά και των καθημερινών καταστάσεων (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2011). Στο δεύτερο μέρος του Αναλυτικού αυτού Προγράμματος Σπουδών, γίνεται αναφορά σε οκτώ μαθησιακές περιοχές (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2<sup>ο</sup> μέρος, 2011). Αναλυτικότερα, το Πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει τη γλωσσική διδασκαλία ως μαθησιακή περιοχή ‘Γλώσσα’ διατηρώντας τη φιλοσοφία για κειμενοκεντρική προσέγγιση, για γνώση και ερμηνεία των ειδών λόγου. Η μαθησιακή περιοχή της «Γλώσσας» στοχεύει σε τέσσερις υποενότητες. Πιο συγκεκριμένα, στην κατανόηση προφορικών κειμένων, στην παραγωγή προφορικών κειμένων, στην κατανόηση γραπτών κειμένων και τέλος στην παραγωγή γραπτών κειμένων (Μοκίκα, 2022). Επιπλέον, δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στον κριτικό γραμματισμό αντιμετωπίζοντας τα κείμενα ως ‘προϊόντα επικοινωνίας, ως γλωσσικές και νοηματικές δομές, ως φορείς ιδεολογικών και κοινωνικοπολιτισμικών νοημάτων αλλά και ως προϊόντα αξιολόγησης’ (Βακάλη, Τσαντάκη Κωτόπουλος, 2013).

Στα Νέα Προγράμματα Σπουδών σημαντικό ρόλο παίζει η «Δημιουργική Γραφή» και πιο συγκεκριμένα στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του 2014, στο οποίο γίνονται αναφορές για τα παιδιά προσχολικής εκπαίδευσης και πως τα ίδια αντιλαμβάνονται και προσεγγίζουν τα κειμενικά είδη. Αναλυτικότερα, αναφέρεται στον τρόπο εξοικείωσης των νηπίων, αναφορικά με τα κείμενα, τόσο με τα προφορικά ή γραπτά από το γύρω περιβάλλον όσο και την όλη διαδικασία παραγωγής αυτών των κειμένων, μέσα από καθημερινές προσπάθειες. Η ίδια, δηλαδή η Δημιουργική Γραφή, παρέχει στα παιδιά ποικιλία δυνατοτήτων, έτσι ώστε να προσεγγίσουν την τέχνη ως μία ευρύτερη έννοια. Θα ήταν παράλειψη, ωστόσο να μην αναφερθεί το γεγονός ότι η δημιουργική τέχνη, χαρακτηρίζεται από αρμονία και ρυθμό, μολονότι ψυχαγωγεί παράλληλα και εκπαιδεύει το νήπιο (Μίχα, 2022).

Τέλος, αναφορικά με το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του 2021, αξίζει να σημειωθεί ότι συμβάλλει στη διαμόρφωση του πλαισίου

για τη διασφάλιση της ποιότητας του εκπαιδευτικού προγράμματος, αφού γίνεται περιγραφή των στόχων, της φιλοσοφίας αλλά και των διαδικασιών σχεδιασμού και ανάπτυξης των αναπτυξιακά κατάλληλων μαθησιακών περιβαλλόντων με ποικιλία από εμπειρίες και ερεθίσματα στο νηπιαγωγείο. Επιπλέον, το ΠΣΝ (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου) χαρακτηρίζεται ως ευέλικτο και ανοικτό και αυτό γιατί δίνει στους/στις νηπιαγωγούς τα κατάλληλα εργαλεία, τα οποία συμβάλλουν με τη σειρά τους στην ενσωμάτωση των βασικών αρχών του προγράμματος στον σχεδιασμό των διδακτικών παρεμβάσεων, οι οποίες απαντούν στις ανάγκες των παιδιών της τάξης αλλά και της σχολικής κοινότητας γενικότερα (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2021).

Επίσης, το νηπιαγωγείο αποσκοπεί στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και προάγει ικανότητες, οι οποίες βοηθούν τα παιδιά να απαντούν με δημιουργικό αλλά και κριτικό τρόπο, στις προκλήσεις που δημιουργεί το περιβάλλον γύρω τους. Στόχοι του νηπιαγωγείου αποτελεί η ομαλή μετάβαση των παιδιών από την μία τάξη- βαθμίδα στην άλλη, η διασφάλιση των συνθηκών για μία επιτυχημένη πορεία κάθε παιδιού, η λειτουργία του νηπιαγωγείου ως μία μορφή κοινότητας που προάγει τη μάθηση και τέλος στοχεύει στην ισχυρή και δημοκρατική ηγεσία. Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί το γεγονός ότι, οι ανάγκες και οι ικανότητες του 21<sup>ου</sup> αιώνα συγκαταλέγονται στον πυρήνα του ΠΣΝ και διανύουν όλες τις θεματικές ενότητες και τα πεδία (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2021).

Αναλυτικότερα, περνώντας στο πρώτο θεματικό πεδίο του Νέου Προγράμματος Σπουδών του Νηπιαγωγείου (2021), γίνονται αναφορές σχετικά με το παιδί και την επικοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, σημειώνεται πως το παραπάνω πεδίο αντιλαμβάνεται τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι προχωρούν στην παραγωγή και μετάδοση νοημάτων στη σημερινή κοινωνία, έχοντας βέβαια ως στόχο τη διαμόρφωση μαθησιακών περιβαλλόντων, έτσι ώστε να εξοικειωθούν τα ίδια τα παιδιά με διάφορα εργαλεία, τα οποία συμβάλλουν με τη σειρά τους στην ανταλλαγή πληροφοριών αλλά και στην επεξεργασία τους. Για αυτό τον λόγο, προσεγγίζεται η έννοια του πολυγραμματισμού, δίνοντας νόημα και έμφαση σε πολυτροπικά κείμενα αλλά και σε διάφορα συστήματα για την παραγωγή νοημάτων. Η Γλώσσα από πλευράς της σκοπεύει να μετατρέψει τα παιδιά σε ικανούς και ενεργούς συμμετέχοντες στη



μάθηση, έτσι ώστε να είναι σε θέση να παράγουν νοήματα και να επικοινωνούν τις ιδέες τους. Επιπλέον, σε αυτή την ενότητα εμπλέκονται βασικές συνιστώσες του αναδυόμενου γραμματισμού, οι οποίες κατευθύνουν τα περιεχόμενα μάθησης. Ωστόσο, ενσωματώνονται και αρχές από τις προσεγγίσεις του λειτουργικού, ψηφιακού, οπτικού αλλά και του κριτικού γραμματισμού. Από αυτό τα παιδιά είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τους διάφορους τρόπους, με τους οποίους παράγονται νοήματα αλλά, να είναι ικανά να κατανοούν τα κείμενα, να παράγουν κείμενα αλλά και να φέρονται σαν κριτικοί αναλυτές κειμένων. Η Γλώσσα χωρίζεται σε τρεις υποενότητες, οι οποίες αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεπιδρούν. Πιο συγκεκριμένα, η Προφορική Γλώσσα στοχεύει στην ενίσχυση των ικανοτήτων αφορώντας την διαδικασία της παραγωγής και της κατανόησης των προφορικών κειμένων αλλά στοχεύει και στην ανάπτυξη της μεταγλωσσικής τους επίγνωσης. Από την άλλη, η Γραπτή Επικοινωνία αποσκοπεί στην ανάπτυξη ικανοτήτων, οι οποίες αναφέρονται στην κατανόηση των γραπτών κειμένων, στην συμμετοχή των παιδιών σε πρακτικές ανάγνωσης, στην ενασχόληση των παιδιών σε πρακτικές γραφής αλλά και στην κατάκτηση εννοιών, από την πλευρά των παιδιών, που αφορούν τα γραπτά κείμενα. Τέλος, η Τρίτη υποενότητα αναφέρεται στην Πολυγλωσσική Επικοινωνία, η οποία με τη σειρά της στοχεύει στην ενδυνάμωση της χρήσης των γλωσσών κατά την διάρκεια τόσο της παραγωγής και κατανόησης προφορικών κειμένων αλλά όσο και της παραγωγής και κατανόησης γραπτών κειμένων (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2021).

### **2.3. Ιστορική Αναδρομή Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών αναφορικά με την Συναισθηματική Αγωγή**

Έπειτα από την ιστορική αναδρομή στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών αναφορικά με την Δημιουργική γραφή, αξίζει να μελετηθεί και η Συναισθηματική Αγωγή κατά το πέρασ των χρόνων αλλά και στις αναφορές που γίνονται στα παλιά προγράμματα σπουδών αλλά και στα νέα.

Μελετώντας την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ 1980/132Α), αξίζει να αναφερθεί πως το νηπιαγωγείο στοχεύει στην ενίσχυση της ανάπτυξης τόσο της σωματικής, ψυχικής όσο και διανοητικής υγείας του παιδιού. Επίσης, προσπαθεί να προσφέρει την ευκαιρία στο παιδί να εξερευνά, να κατακτά και να αναπτύσσεται δημιουργώντας. Πιο συγκεκριμένα, το νηπιαγωγείο αποσκοπεί στην ανάπτυξη της συναισθηματικότητας του παιδιού προσέχοντας όμως να διευκολύνει το παιδί να προσπεράσει τις συναισθηματικές δυσκολίες που προκαλούνται, καθώς πραγματοποιείται απομάκρυνση του νηπίου από το οικογενειακό του περιβάλλον. Επιπλέον, το νηπιαγωγείο επιδιώκει να παρέχει δυνατότητες, έτσι ώστε να προκληθούν ευχάριστες συγκινήσεις τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε ομαδικό. Τέλος, στοχεύει στην ενθάρρυνση των νηπίων για τις προσωπικές ατομικές τους προσπάθειες, οι οποίες προκαλούνται από τις ανάγκες τους. Επιπροσθέτως, το συγκεκριμένο ΦΕΚ σημειώνει ότι τα παιδιά μέσα από τα εικαστικά και τις τέχνες όπως και το κουκλοθέατρο, μπορούν να ενισχύσουν την δημιουργικότητα τους αλλά και να εκφράσουν τις απόψεις, τις ιδέες και τα συναισθήματά τους. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της συναισθηματικής αγωγής των νηπίων, κατέχει το κουκλοθέατρο, η μουσική και το τραγούδι, καθώς παρέχονται στο παιδί ευκαιρίες να αναπτυχθεί συναισθηματικά αλλά και να διακατέχεται από μια συναισθηματική ισορροπία.

Από την άλλη η Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του 2003 (ΦΕΚ 303/13.3.2003), σημειώνει χαρακτηριστικά ότι το εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει να απαντά στη δυναμική των καιρών και στις προκλήσεις της εποχής. Ωστόσο, η συμβολή του εκπαιδευτικού ομίλου ήταν η αρχή για τη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος, η οποία κορυφώθηκε το 1960. Παρόλο αυτά όμως, χρειάζονται κάποιες αλλαγές. Σύμφωνα με αυτά θα πρέπει να προωθηθεί η εξασφάλιση των αντίστοιχων συνθηκών, κατά τις οποίες ο μαθητής θα μπορεί να αναπτύξει τα στοιχεία της προσωπικότητάς του με συναισθηματική σταθερότητα και ισχυρή αυτοαντίληψη. Στο συγκεκριμένο Πρόγραμμα Σπουδών η γενική παιδεία θα πρέπει να αποσκοπεί στη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ανθρωπιστικών / κοινωνικών και των θετικών / τεχνολογικών κατευθύνσεων, έτσι ώστε να υπάρξει διασφάλιση πνευματικής, αισθητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των νηπίων. Επίσης, από τη συμβολή της γενικής παιδείας, θα πρέπει να συμβάλλει στην καλλιέργεια της ικανότητας για την έκφραση των σκέψεων και των συναισθημάτων

των νηπίων. Επιπρόσθετα, οι στόχοι θα πρέπει να είναι διατυπωμένοι με σαφήνεια, έτσι ώστε να μην υπάρχουν παρερμηνείες. Οι στόχοι του συγκεκριμένου Αναλυτικού Προγράμματος χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες στους γνωστικούς, ψυχοκινητικούς και στους συναισθηματικούς. Όσον αφορά, την τελευταία κατηγορία, γίνεται αναφορά στην ανάπτυξη του συναισθηματικού κόσμου του νηπίου. Επιπλέον, οι συναισθηματικοί στόχοι αφορούν την υιοθέτηση στάσεων, συμπεριφορών και αξιών (ΦΕΚ, 2003).

Μελετώντας το Διαθεματικό Πρόγραμμα Σπουδών του 2011(ΔΕΠΠΣ) η ενότητα της Προσωπικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης, αποτελεί έναν από τους βασικότερους στόχους της προσχολικής εκπαίδευσης. η συγκεκριμένη περιοχή μάθησης αναφέρεται συνολικά σε όλο το πρόγραμμα και στοχεύει στην ενασχόληση των παιδιών με τη μάθηση αλλά και στην ομαλή προσαρμογή τους στο κοινωνικό και σχολικό περιβάλλον. Μέσω αυτής της περιοχής μάθησης του Προγράμματος Σπουδών, τα παιδιά είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους, να αποδέχονται τα συναισθήματά τους και να μπορούν να ελέγξουν τον τρόπο με τον οποίο θα τα εκφράσουν. Επίσης, μπορούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες και να βρίσκουν πιθανές λύσεις αλλά και να αντιλαμβάνονται και να κατανοούν τα συναισθήματα, τις απόψεις και τις ιδέες των υπολοίπων. Ο/Η εκπαιδευτικός από την πλευρά του θα πρέπει να έχει τον ρόλο του συνοδού καθ' όλη την πορεία ωρίμανσης των παιδιών (ΔΕΠΠΣ, 2011).

Από την άλλη και η περιοχή μάθησης της γλώσσας αλλά και των τεχνών αποσκοπούν στην έκφραση των παιδιών με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, η αισθητική αγωγή ευαισθητοποιεί σε μεγάλο βαθμό τα παιδιά, καθώς παρέχονται συναισθηματικά πλούσιοι τρόποι επικοινωνίας, οι οποίοι βασίζονται στην καλλιτεχνική έκφραση. Τα παιδιά, μέσω των εικαστικών τεχνών εκφράζονται τόσο συναισθηματικά όσο και δημιουργικά, καθώς εξερευνούν κάθε μορφή τέχνης. Οι εκπαιδευτικοί με τη σειρά τους συζητούν μαζί με τα παιδιά για όσα βίωσαν. Επίσης, παρατηρούν και καταγράφουν τη συμμετοχή των παιδιών στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες, την ικανότητα που διαθέτουν ώστε να εκφράζονται και να επικοινωνούν με ποικίλους τρόπους (ΔΕΠΠΣ, 2011).

Σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του 2014 και με αναφορές του ίδιου του προγράμματος, σε συνδυασμό του πολιτισμού και των τεχνών, πραγματοποιείται ενίσχυση της δημιουργικής εκφραστικότητας και συμβάλλουν με τη σειρά τους σε πλήθος ενίσχυσης δεξιοτήτων. Ωστόσο, όλες οι περιοχές μάθησης συμβάλλουν ξεχωριστά και με τον δικό τους τρόπο τόσο στην Δημιουργική Γραφή των παιδιών αλλά και στην προσωπική τους έκφραση, μέσα από διαφορετικούς τρόπους (Νέο Πρόγραμμα Σπουδών, 2014).

Όσον αφορά το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του 2021 αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι, στο δεύτερο θεματικό πεδίου του προγράμματος, γίνεται αναφορά στο ίδιο το παιδί, στον εαυτό του αλλά και στην κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, το πεδίο αυτό προβιβάζει διάφορα ζητήματα, τα οποία αφορούν το παιδί σε σχέση με την προσωπική του ανάπτυξη. Επιπλέον, δίνει βάση στην συναισθηματική ενθάρρυνση των νηπίων, πραγματοποιώντας προώθηση πρακτικών συναισθηματικού εγγραμματισμού, έτσι ώστε τα παιδιά να είναι σε θέση να μπορούν να αναγνωρίζουν και να ελέγχουν τα συναισθήματά τους, να αντιμετωπίζουν τυχόν καθημερινές δυσκολίες αλλά και να αντιλαμβάνονται την συναισθηματική κατάσταση των άλλων. Οι θεματικές αυτές ενότητες, δηλαδή η προσωπική και κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη αποτελούν ενότητες, οι οποίες αλληλεπιδρούν και η μία συμπληρώνει την άλλη. Επιπρόσθετα, εστιάζουν στο να καλλιεργηθεί μία ισχυρή αυτοαντίληψη, η οποία θα επιτρέπει στα νήπια να αντιλαμβάνονται τον ίδιο τους τον εαυτό αλλά και για να δημιουργήσουν μια αυτοεικόνα με θετικό πρόσημο αλλά και εσωτερικά κίνητρα, όπου θα συμβάλλουν στην συνεχή βελτίωση τους. Τέλος, οι θεματικές αυτές χωρίζονται σε τρεις υποενότητες: α) στην Αίσθηση του Εαυτού, β) στη Συναισθηματική Επίγνωση και γ) στις Διαπροσωπικές Σχέσεις (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείο, 2021). Η πρώτη τοποθετεί τα παιδιά σε θέση έτσι ώστε να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως μια ξεχωριστή οντότητα, να προσδιορίζουν το είδος της σχέσης τους με τους άλλους, να προσδιορίζουν τι ξέρουν και τι θέλουν να μάθουν, να περιγράφουν ατομικά χαρακτηριστικά, να ζητούν και να παρέχουν βοήθεια όταν χρειάζεται, να υποστηρίζουν και να αιτιολογούν τις απόψεις τους, να διατυπώνουν ερωτήματα για πράγματα που δεν γνωρίζουν κ.ά. Η δεύτερη καθιστά τα παιδιά ικανά να διακρίνουν τα θετικά και αρνητικά συναισθήματα, να αναγνωρίζουν ότι η δική τους συναισθηματική

κατάσταση μπορεί να διαφέρει από των άλλων, να αναγνωρίζουν αποδεκτούς τρόπους διαχείρισης και εκτόνωσης συναισθημάτων, να χρησιμοποιούν μη λεκτικούς τρόπους έκφρασης συναισθημάτων, να κάνουν υποθέσεις για τα συναισθήματα των άλλων, να περιγράφουν παρόμοιες ή διαφορετικές αντιδράσεις που προκαλούν τα ίδια συναισθήματα στους άλλους, να εξωτερικεύουν τα συναισθήματά τους κ.ά. Τέλος, η τρίτη και τελευταία υποενότητα του θεματικού πεδίου αφορά τις Διαπροσωπικές Σχέσεις και στοχεύει στο να αναγνωρίζουν τα παιδιά τους σκοπούς της επικοινωνίας στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης, να ακούν με ενδιαφέρον και κατανόηση τα λεγόμενα των άλλων, να διατυπώνουν κανόνες για την ομαλή διεξαγωγή μιας συζήτησης, να αλληλεπιδρούν με παιδιά που έχουν ίδιες ή και διαφορετικές αντιλήψεις και απόψεις, να διαθέτουν ομαδικότητα, να σέβονται τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία και να αναγνωρίζουν τη συμβολή τους στην αλληλεπίδραση κ.ά. (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2021).

Συμπληρωματικά, γίνεται αναφορά και στο τέταρτο θεματικό πεδίο του Προγράμματος, το οποίο αφορά το παιδί, το σώμα, την δημιουργία και την έκφραση. Πιο αναλυτικά, στόχος του συγκεκριμένου πεδίου αποτελεί η γνωστική, εκφραστική, συναισθηματική και επικοινωνιακή αλληλεπίδραση τόσο με το φυσικό περιβάλλον όσο και με το κοινωνικό. Η θεματική ενότητα των τεχνών δίνει στα παιδιά δυνατότητες για δημιουργική αναπαράσταση αλλά και επικοινωνία των ίδιων των συναισθημάτων τους αλλά και των ιδεών τους. Η ενότητα αυτή του προγράμματος στοχεύει με τη σειρά της στην ενεργοποίηση της φαντασίας, της κριτικής σκέψης αλλά και στην ενίσχυση της οπτικοακουστικής και αισθητικής αντίληψης των παιδιών. Κάποιοι από τους στόχους της συγκεκριμένης ενότητας αποτελούν οι εξής: τα παιδιά θα πρέπει να είναι σε θέση να υιοθετούν εναλλακτικούς τρόπους θεατρικής έκφρασης για να επικοινωνήσουν εμπειρίες και συναισθήματα, να υιοθετούν τη δημιουργική κίνηση ως μέσο προσωπικής έκφρασης και αφήγησης προσωπικών ιστοριών, να εκφράζονται μέσω των κινήσεων και των εκφράσεων του προσώπου κ.ά. (Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 2021).

## 3<sup>ο</sup> Κεφάλαιο

### Δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής

#### 3.1 Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι να συνηθίζουν τα παιδιά σταδιακά και να συμφιλιωθούν με την Δημιουργική Γραφή συνδυάζοντας την με τους στόχους και τις τεχνικές της συναισθηματικής αγωγής. Βασικός σκοπός της εργασίας είναι να δημιουργηθούν δραστηριότητες που θα καλλιεργούν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα και τη λογοτεχνικότητα του λόγου των παιδιών. Επιπλέον, μέσα από τις προτεινόμενες δραστηριότητες τα παιδιά θα μάθουν να αναγνωρίζουν τα συναισθήματα τους και να τα εκφράζουν.

Οι δραστηριότητες έχουν σχεδιαστεί και αναφέρονται σε παιδιά νηπιακής ηλικίας. Οι δραστηριότητες μπορεί να περιλαμβάνουν παραλλαγές, να τροποποιηθούν, να διαφοροποιηθούν ανάλογα με το μαθητικό κοινό και τους στόχους κάθε φορά. Τέλος, σε κάθε δραστηριότητα αναφέρεται ο τίτλος αυτής, οι αναμενόμενοι μαθησιακοί στόχοι, τα υλικά και τέλος μία μικρή περιγραφή της κάθε δραστηριότητας.

## 3.2 Προτεινόμενες Δραστηριότητες

### 1η Δραστηριότητα: «Ένα δάσος διαφορετικό...»

#### 1. Υλικά

- Χαρτόνια χρωματιστά
- Κόλλα
- Ψαλίδι
- Μολύβι

#### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα αναφέρεται στα τέσσερα βασικά συναισθήματα (χαρά, λύπη, θυμός, φόβος). Αφού έχει προηγηθεί συζήτηση στην ολομέλεια μαζί με τα παιδιά για διάφορες καταστάσεις που έχουν βιώσει και τους έχουν προκαλέσει αυτά τα συναισθήματα, τις συζητάμε και διευκρινίζουμε τυχόν απορίες. Στη συνέχεια, τα παιδιά καλούνται να σχεδιάσουν στα χαρτόνια τέσσερα δέντρα όσα και τα συναισθήματα. Ωστόσο, σχεδιάζουν και διάφορα φρούτα και τα κόβουν. Το κάθε παιδί παίρνει από τέσσερα φρουτάκια στο χέρι. Τα παιδιά προσπαθούν να σκεφτούν και να γράψουν μία κατάσταση που τους προκαλεί το συγκεκριμένο συναίσθημα. Ωστόσο, αν κάποιο παιδί δυσκολευτεί στην καταγραφή μπορεί να ακολουθήσει ο συμβολισμός όπως το παιδί το έχει φανταστεί, παίρνοντας πρωτοβουλία για να εκφραστεί με τον δικό του τρόπο. Έπειτα κολλάνε τα φρουτάκια στο αντίστοιχο δεντράκι. Τα τέσσερα αυτά δεντράκια τα κολλάμε σε ένα μεγάλο χαρτόνι και τα παιδιά διακοσμούν το χαρτόνι αυτό και με άλλα στοιχεία ώστε να παραπέμπει σε δάσος. Μέσω αυτής της δραστηριότητας τα παιδιά αναγνωρίζουν τα τέσσερα βασικά συναισθήματα και προσπαθούν να σκεφτούν και να γράψουν με τον δικό τους τρόπο δικές τους εμπειρίες που τους προκαλούν τα συγκεκριμένα συναισθήματα. Έτσι, δημιουργούμε ένα διαφορετικό δάσος, αυτό των συναισθημάτων.

### 3. Στόχοι

- Να χρησιμοποιούν με φαντασία διαφορετικά υλικά και μέσα, έτσι ώστε να ενισχύσουν τη λεπτή τους κινητικότητα.
- Να εμπλουτίσουν τον προφορικό τους λόγο.
- Να αναγνωρίζουν τα συναισθήματα μέσα από βιωματικές εμπειρίες και καταστάσεις.
- Να κατανοήσουν ότι η γλώσσα μεταβάλλεται και μπορεί να πάρει διάφορες μορφές.
- Να καλλιεργήσει την φαντασία και τη δημιουργικότητα του.

### 2<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Τι να θέλουν να πουν ;»

#### 1. Υλικά

- Αφίσα
- Χαρτί
- Μαρκαδόρος





## 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Παρουσιάζουμε στα παιδιά την αφίσα με τους ήρωες στην ολομέλεια. Ακολουθεί μία συζήτηση με ερωτήσεις για τους ήρωες (αν τους αναγνωρίζουν, από την αφίσα ποιο συναίσθημα διακρίνουν ότι έχουν οι ήρωες, Γιατί μπορεί να νιώθουν έτσι;). Στη συνέχεια ακολουθεί ερώτηση για το τι μπορεί να συζητούν όλοι οι ήρωες μεταξύ τους. Μέσα από αυτό τα παιδιά καλούνται να χωριστούν σε ομάδες και αφού συνεργαστούν να δημιουργήσουν τους διαλόγους που φαντάζονται ότι θα συζητούσαν οι ήρωες της αφίσας αλλά αναδεικνύοντας το συναίσθημα που υπάρχει στο πρόσωπο των ηρώων, δηλαδή το συναίσθημα της χαράς. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά καλούνται να δημιουργήσουν τις δικές τους ιστορίες παρατηρώντας την αφίσα. Αφού, ολοκληρώσουν την ομαδική δουλειά συζητάμε στην ολομέλεια και οι διάλογοι καταγράφονται πάνω στις αφίσες και διακοσμούν τους τοίχους της σχολικής μας αίθουσας.

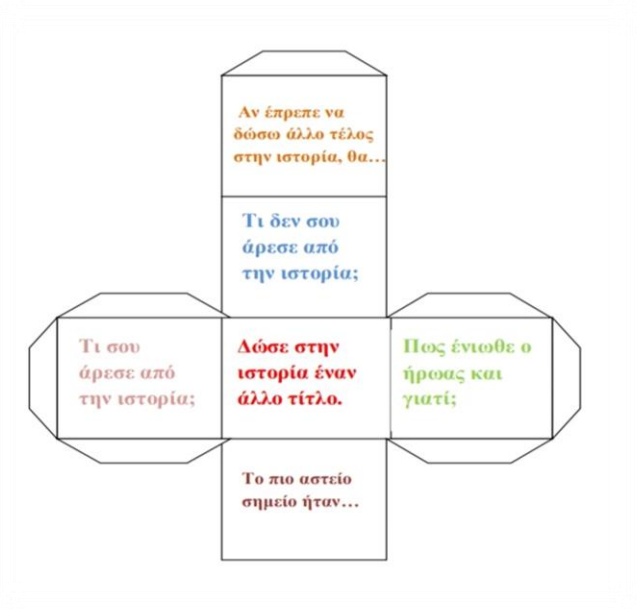
## 3. Στόχοι

- Να αναπτύξουν το αίσθημα συνεργασίας και ομαδικότητας, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα τους.
- Να ενισχύσουν το λεξιλόγιο τους με νέες λέξεις.
- Να εκφράζουν ελεύθερα τις ιδέες και τις απόψεις τους.
- Να βρίσκουν ως ένα μέσο παιχνιδιού τη δημιουργία διαλόγων.

### 3<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Ρίξε-Πες»

#### 1. Υλικά

➤ Ζάρι



#### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα πραγματοποιείται στη σχολική αίθουσα του νηπιαγωγείου, όπου τα παιδιά καλούνται, αφού έχει προηγηθεί η αφήγηση μίας ιστορίας, να ρίχνουν το ζάρι και να εκφράζουν τις απόψεις και τις ιδέες τους ελεύθερα στην ολομέλεια. Το παιχνίδι με το ζάρι μπορεί να πραγματοποιηθεί και με μία παραλλαγή. Χωρίζοντας τα παιδιά σε ομάδες και δημιουργώντας μία ιστορία σύμφωνα με το ζάρι. Με αυτό τον τρόπο καλλιεργούν την έκφραση και φαντασία αλλά και την ομαδοσυνεργατικότητα τους.

### 3. Στόχοι

- Να εκφράζουν ελεύθερα τις σκέψεις και τις ιδέες τους.
- Να αναγνωρίζουν συναισθήματα μέσα από καταστάσεις.
- Να καλλιεργήσουν την φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.
- Να ενισχύσουν το αίσθημα συνεργασίας μεταξύ τους, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου.
- Να σκέφτονται διαφορετικές εκδοχές σε μία ιστορία.

## 4<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Διάλεξε - Γράψε»

### 1. Υλικά

- Χαρτιά A4
- Είδη γραφικής ύλης (μαρκαδόροι, μολύβι κλπ)
- Καλαθάκια
- Πλαστικοποιημένες κάρτες (διάφορες καταστάσεις, ήρωες συγκεκριμένα συναισθήματα κλπ)
- Κορδέλα

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα χρειαζόμαστε καλαθάκια και πλαστικοποιημένες κάρτες. Το κάθε καλαθάκι αφορά μία κατηγορία. Για παράδειγμα στο πρώτο θα έχει κάρτες από διάφορους ήρωες, στο δεύτερο το μέρος που διαδραματίζεται η ιστορία, το τρίτο καλαθάκι το συναίσθημα του ήρωα εκείνη την ώρα και αντίστοιχα προσθέτουμε άλλες δύο με τρεις κατηγορίες. Χωρίζονται σε ομάδους, έτσι ώστε να ενισχύσουμε τη συνεργατικότητα μεταξύ τους, την ελεύθερη έκφραση ιδεών αλλά και την ανταλλαγή απόψεων. Κάθε παιδί ξεχωριστά επιλέγει από μία κάρτα χωρίς να τη δει. Οι ομάδες προσπαθούν να γράψουν μία ιστορία εμπνευσμένη από τις κάρτες που έχουν μπροστά τους. Τα παιδιά

προσπαθούν να φανταστούν διαλόγους και να δημιουργήσουν μία ιστορία. Την ιστορία αυτή θα την εικονογραφήσουν και έτσι θα φτιάξουν τα δικά τους παραμυθάκια. Η σύνθεση των σελίδων θα γίνει με μία εύκολη μορφή βιβλιοδεσίας με κορδέλα. Έτσι, τα παιδιά θα δημιουργήσουν παραμυθάκια που θα διακοσμούν τη βιβλιοθήκη της τάξης.

### 3. Στόχοι

- Να ενισχύσουν την ομαδοσυνεργατικότητα, μέσα από ομαδικές εργασίες.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.
- Να εκφράζουν ελεύθερα τις σκέψεις, τις ιδέες και τα συναισθήματά τους.
- Να δημιουργούν ιστορίες και να τις εικονογραφούν.
- Να παίρνουν αποφάσεις από κοινού, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου.

## 5<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Το παραμύθι των Συναισθημάτων»

### 1. Υλικά

- Παραμύθι

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, θα αφηγηθούμε το «Παραμύθι των Συναισθημάτων», το οποίο αναφέρεται στα περισσότερα συναισθήματα του ανθρώπου. Ακολουθούν ερωτήσεις για την κατανόηση της ιστορίας. Στη συνέχεια ακολουθεί συζήτηση για το πως

φαντάζονται τα συναισθήματα αυτά σαν να ήταν άνθρωποι και ακολουθεί δραματοποίηση της ιστορίας. Τα παιδιά διαλέγουν από ένα συναίσθημα-ήρωα και προχωρούν στη δραματοποίηση της. Στο τέλος, μπορούν να απεικονίσουν τους ήρωες μέσα από ζωγραφιές, όπως τους φαντάζονται ότι μπορεί να μοιάζουν.

### 3. Στόχοι

- Να αναγνωρίζουν και άλλα συναισθήματα πέρα από τα τέσσερα βασικά.
- Να κατανοούν στοιχεία προφορικού λόγου.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.
- Να εκφράζουν ελεύθερα τις σκέψεις τους, χωρίς να διστάζουν.
- Να κατανοούν τα γεγονότα, τους ήρωες, τα συναισθήματα μιας ιστορίας.

### 6<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Το ζάρι των συναισθημάτων»

#### 1. Υλικά

- Ζάρι Συναισθημάτων



## 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Στη συγκεκριμένη δραστηριότητα χρησιμοποιούμε ένα ζάρι, το οποίο έχουμε κατασκευάσει και έχουμε κολλήσει πάνω εικόνες από διάφορα συναισθήματα. Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες ρίχνουν το ζάρι και προσπαθούν να απεικονίσουν το συναίσθημα που τους έτυχε, είτε γράφοντας κάτι είτε ζωγραφίζοντας το, είτε κάνοντας με τα χέρια και τα πόδια τους κινήσεις χωρίς να μιλάνε. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά θα προσπαθήσουν να αναγνωρίσουν κάποια συναισθήματα, να πάρουν τις αντίστοιχες εκφράσεις στο πρόσωπο τους, να πειραματιστούν με διαφορετικά υλικά για την αποτύπωση τους και τέλος να συνεργαστούν σε ομάδες ανταλλάσσοντας ιδέες και απόψεις.

## 3. Στόχοι

- Να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και να συνεργάζονται.
- Να ακούν προσεκτικά τον διπλανό τους, όταν εκφράζει μία σκέψη ή συναίσθημα.
- Να αναδείξουν τα χαρακτηριστικά του προσώπου και να κάνουν κινήσεις με το σώμα για να εκφράζουν το συναίσθημα, μέσω της παντομίμας.
- Να εκφράζουν και να ανταλλάσσουν ελεύθερα τις σκέψεις και τις ιδέες με τους συμμαθητές τους.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.

## 7<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Μικροί συγγραφείς»

### 1. Υλικά

- Ζάρια
- Χαρτί Α3
- Μαρκαδόροι, ξυλομπογιές, τέμπερες

## 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Αρχικά, παίρνουμε 5 ζάρια. Το κάθε ζάρι αντιστοιχεί και σε μια κατηγορία. Για παράδειγμα, το πρώτο αφορά τον ήρωα της ιστορίας, το δεύτερο το σκηνικό, το τρίτο τα συναισθήματα, το τέταρτο τις πράξεις τους και το πέμπτο τα εμπόδια. Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και πρέπει να φτιάξουν μία ιστορία με αυτά που έτυχαν στα πέντε ζάρια. Παράλληλα προσπαθούν να αποτυπώσουν τις σκηνές της ιστορίας μέσα από ζωγραφιές. Αφού, ολοκληρωθεί η διαδικασία οι ομάδες παρουσιάζουν και αφηγούνται τις ιστορίες τους στην ολομέλεια. Στο τέλος, προσπαθούμε μέσα από συζήτηση να αναδειχτούν τα προσωπικά βιώματα, εμπειρίες των παιδιών αλλά και τα συναισθήματα τους και από αυτή τη διαδικασία αλλά και αν βρίσκονταν στη θέση του ήρωα.

## 3. Στόχοι

- Να αναπτύξουν το αίσθημα της ομαδικότητας και της συνεργασίας.
- Να εξοικειωθούν με διαφορετικά υλικά, έτσι ώστε να αναπτύξουν τη λεπτή τους κινητικότητα.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, μέσα από την ενασχόληση με τα εικαστικά.
- Να διηγούνται ιστορίες και να τις εικονογραφούν χρησιμοποιώντας τη φαντασία τους.
- Να κατανοούν στοιχεία προφορικού λόγου, αναπτύσσοντας γλωσσικές και εκφραστικές δεξιότητες.
- Να παίρνουν από κοινού αποφάσεις, ώστε να επιτύχουν τον κοινό τους στόχο.
- Να εκφράζουν ελεύθερα συναισθήματα σκέψεις, ιδέες και εμπειρίες.

## 8<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Επιτραπέζιο Παιχνίδι δημιουργίας ιστορίας»

### 1. Υλικά

- Ζάρι
- Επιτραπέζιο παιχνίδι

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα κατασκευάζουμε ένα επιτραπέζιο παιχνίδι. Σε κάθε κουτάκι υπάρχει μία πρόταση, ένα συναίσθημα, μία συνθήκη, μία πρόκληση, να σκεφτεί μία ιστορία με συγκεκριμένη οδηγία κλπ. Τα παιδιά χωρίζονται σε δύο ομάδες. Ένα παιδί από κάθε ομάδα ρίχνει το ζάρι και αντίστοιχα κινεί το πόνι της ομάδας του τόσες θέσεις, όσος και ο αριθμός που έφερε το ζάρι. Το παιδί αν δυσκολευτεί συμβουλευεται την ομάδα του για να απαντήσει. Όποια ομάδα φτάσει πρώτη στο τέλος του επιτραπέζιου αποφασίζει τα βασικά στοιχεία για να δημιουργήσουν μία ιστορία και η μία ομάδα και η άλλη.

### 3. Στόχοι

- Να είναι σε θέση να ακολουθούν κανόνες.
- Να αναγνωρίζουν τους αριθμούς και να απαριθμούν τις θέσεις στο επιτραπέζιο .
- Να εκφράζουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα που τους δημιουργούνται.
- Να είναι σε θέση να περιγράφουν καταστάσεις και γεγονότα.



## 9<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Το τερατάκι που τρώει τα αρνητικά συναισθήματα»

### 1. Υλικά

- Χαρτοκιβώτιο
- Διακοσμητικά, ανακυκλώσιμα υλικά
- Χαρτιά Α4
- Μαρκαδόροι

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Αρχικά τα παιδιά συμβάλλουν στο να κατασκευαστεί το «τερατάκι» από χαρτοκιβώτιο και το διακοσμούν μόνα τους καλλιεργώντας την αισθητική τους πλευρά. Αφού κατασκευαστεί, θα μας βοηθήσει να βρίσκεται σε μία γωνιά μέσα στην σχολική αίθουσα και κάθε φορά που κάποιο παιδί νιώθει ένα αρνητικό συναίσθημα, όπως, φόβο, ζήλια, λύπη, θυμό κλπ θα γράφει τι είναι αυτό που του προκάλεσε το συγκεκριμένο συναίσθημα ή μπορεί και να το απεικονίζει με μία ζωγραφιά και όταν τελειώνει θα «ταΐζει» το αρνητικό συναίσθημα στο τερατάκι για να φεύγει το συναίσθημα αυτό μακριά.

### 3. Στόχοι

- Να καλλιεργήσουν την αισθητική τους μέσα από τα εικαστικά.
- Να πειραματιστούν με νέα υλικά και να δημιουργούν βάσει της φαντασίας τους.
- Να αναπτύξουν το αίσθημα του «ανήκειν».
- Να εκφράζουν τις σκέψεις, τις εμπειρίες και τα συναισθήματά τους.

## 10<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Η Πρασινοσκουφίτσα»

### 1. Υλικά

- Παραμύθι «Η Κοκκινοσκουφίτσα»

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Για την συγκεκριμένη δραστηριότητα παίρνουμε μία ιστορία και προσπαθούν τα παιδιά να αλλάξουν κάποια από τα χαρακτηριστικά και να προσδώσουν μία άλλη εκδοχή της ιστορίας. Για παράδειγμα, αν πάρουμε το παραμύθι η «Κοκκινοσκουφίτσα», μπορούμε να δώσουμε έναν διαφορετικό τίτλο αλλά και να αλλάξουμε κάποια στοιχεία από την αυθεντική ιστορία, Δηλαδή, αντί για τη γιαγιά να βάλουμε μία φίλη της ηρώιδας και αντί για τον κακό λύκο να συναντά μία άλλη δυσκολία. Με αυτό τον τρόπο δίνουμε μία άλλη εκδοχή και παράγουμε μία νέα ιστορία. Μέσα από μία τέτοια δραστηριότητα τα παιδιά διασκεδάζουν καθώς τους αρέσει να σκέφτονται καινούρια πράγματα και να βάζουν τη φαντασία τους να λειτουργήσει. Πέρα από την ιστορία που θα δημιουργήσουν, μπορούν και να την εικονογραφήσουν και να φτιάξουν ένα βιβλίο, το οποίο θα τοποθετηθεί στη βιβλιοθήκη της τάξης και θα αποτελεί παραλλαγή της αρχικής ιστορίας.

### 3. Στόχοι

- Να συνεργάζονται μεταξύ τους, παίρνοντας από κοινού αποφάσεις αλλά προτείνοντας ιδέες και λύσεις.
- Να ενισχύσουν το κλίμα συνεργασίας μεταξύ τους.
- Να εκφράζουν ελεύθερα στην ολομέλεια τις σκέψεις και τις ιδέες τους.
- Να είναι σε θέση να περιγράφουν καταστάσεις και γεγονότα.
- Να καλλιεργήσουν το αίσθημα της δημιουργίας και της φαντασίας.

## 11<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Ψηφιακό Κόμικ»

### 1. Υλικά

- Η/Υ

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Σε αυτή τη δραστηριότητα χρησιμοποιούμε τον Η/Υ και δίνουμε στα παιδιά να καταλάβουν, ότι αποτελεί ένα εργαλείο από το οποίο παράγεται μία κάποια δουλειά, είτε χρησιμοποιείται για έρευνα. Σε αυτή τη δραστηριότητα θα προσπαθήσουμε να φτιάξουμε από την αρχή ένα δικό μας ψηφιακό κομικ. Υπάρχουν πολλές εφαρμογές που βοηθάνε στην δημιουργία ενός κομικ. Έτσι στην ολομέλεια μαζεμένοι αποφασίζουμε για τους ήρωες της ιστορίας, για το σκηνικό, για τα εμπόδια της εξέλιξης της ιστορίας, για τι λύσεις στα προβλήματα κλπ. Τα παιδιά προσπαθούν να φανταστούν και να δημιουργήσουν τους διαλόγους μεταξύ των ηρώων, έτσι ακριβώς όπως το φαντάζονται τα ίδια τα παιδιά. Μπορούν να υπάρξουν και παραλλαγές, δηλαδή να χωριστούν σε ομάδες με κοινό ένα συγκεκριμένο στοιχείο και να δουν μετά ότι ο καθένας σκέφτεται και φαντάζεται κάτι ξεχωριστό χωρίς να πρόκειται για σωστό ή λάθος. Ή να έχουν ένα συγκεκριμένο συναίσθημα που θα πρέπει να αναδείξουν είτε μέσα από όλη την ιστορία, είτε από κάποιο ήρωα, είτε από κάποια πράξη κάποιο γεγονός.

### 3. Στόχοι

- Να κατανοήσουν τον Ηλεκτρονικό Υπολογιστή, ως ένα εργαλείο για την παραγωγή δουλειάς ή έρευνας.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.
- Να εκφράζουν τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις ιδέες τους.
- Να αναγνωρίζουν και να κατανοούν βασικά συναισθήματα.
- Να αναγνωρίζουν ότι μέσα από τον Η/Υ, μπορούν να ψυχαγωγηθούν και να αλληλεπιδράσουν.
- Να εργάζονται συλλογικά, για την επίτευξη ενός κοινού στόχου.

- Να χρησιμοποιούν σωστά χρονικές λέξεις (Πρώτα, Αρχικά, Στη συνέχεια, Επίσης κλπ).
- Να αναγνωρίζουν τα γεγονότα μίας ιστορίας και να τα τοποθετούν στη σωστή χρονική σειρά.
- Να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους για τη παραγωγή και δημιουργία διαλόγων μεταξύ των ηρώων.

## 12<sup>η</sup> Δραστηριότητα: «Τα Λίμερικ της τάξης μας»

### 1. Υλικά

- Χαρτιά
- Μαρκαδόροι, ξυλομπογιές ή μολύβι

### 2. Περιγραφή Δραστηριότητας

Στην δραστηριότητα αυτή τα παιδιά καλούνται να δημιουργήσουν τα δικά τους Λίμερικ, να κατανοήσουν ότι αποτελούν μία μορφή σύντομου χιουμοριστικού ποιήματος και ότι αποτελείται από πέντε στίχους, όπου στον πρώτο γίνεται η αναφορά του ήρωα, στον δεύτερο αναφέρεται κάτι που συμβεί στον ήρωα ή έγινε, στον τρίτο στίχο σημειώνεται το τι έκανε ο ήρωας, στον τέταρτο στίχο το τι είπε και στον τελευταίο σημειώνεται ένα περίεργο επίθετο για τον ήρωα. Μπορούν ωστόσο, να δοθούν στα παιδιά κάποιες λέξεις και να κάνουν συνδυασμούς, ώστε να δημιουργήσουν τα δικά τους Λίμερικ. Αυτή η μορφή ποιήματος αποτελεί ένα μέσο ψυχαγωγίας για τα παιδιά, καθώς ενέχει χιουμοριστικά στοιχεία, τα παιδιά εκφράζουν σκέψεις και συναισθήματα τους αλλά και συνεργάζονται ανταλλάζοντας μεταξύ τους σκέψεις και ιδέες.

### 3. Στόχοι

- Να είναι σε θέση να κάνουν συνδυασμούς λέξεων και να παράγουν νέες.
- Να καλλιεργήσουν τη σκέψη και τη φαντασία τους.
- Να παίρνουν αποφάσεις από κοινού μεταξύ τους.
- Να ανταλλάσσουν σκέψεις, εμπειρίες και ιδέες μεταξύ τους.
- Να εκφράζουν αυτό που νιώθουν εκείνη τη στιγμή ή ακόμα και τι τους προκάλεσε η δραστηριότητα αυτή.
- Να πειραματίζονται με γλωσσικά στοιχεία.
- Να κατανοήσουν την έννοια του ποιήματος και πιο συγκεκριμένα του Λίμερικ.

## Συμπεράσματα - Συζήτηση

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία μελετήθηκε η Δημιουργική Γραφή και η Συναισθηματική Αγωγή στην Προσχολική Εκπαίδευση. Αρχικά, παρουσιάστηκε η έννοια της Δημιουργικής Γραφής, η ιστορική της εξέλιξη κατά το πέρασ των χρόνων στο εκπαιδευτικό σύστημα, χωρίς να αποτελεί αυτούσιο μάθημα στα σχολεία. Επίσης, περιγράφηκε αναλυτικά η έννοια της συναισθηματικής αγωγής, γενικότερα αλλά και ειδικότερα στον χώρο της εκπαίδευσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αυτής της εργασίας αναλύεται η έννοια των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, η ιστορική αναδρομή συγκριτικά με τη Δημιουργική Γραφή και τη Συναισθηματική Αγωγή και τέλος γίνεται αναφορά στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών.

Οι έννοιες αυτές, δηλαδή της Δημιουργικής Γραφής και της Συναισθηματικής Αγωγής συνδέονται με έναν ξεχωριστά δημιουργικό τρόπο, χαρίζοντας αρκετά κίνητρα κατά κύριο λόγο στην Προσχολική Εκπαίδευση.

Μέσα από τις προτεινόμενες δραστηριότητες που αναφέρονται στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, προκύπτει το συμπέρασμα ότι τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν σκέψεις, ιδέες και συναισθήματα. Μπορούν να εμπλουτίσουν τον προφορικό τους λόγο και να γνωρίσουν εναλλακτικούς τρόπους για να εκφραστούν. Οι δραστηριότητες αυτές εμπλέκουν διαφορετικές περιοχές μάθησης, για να υπάρχει διαθεματικότητα από όλα τα παιδιά χωρίς περιορισμούς. Επίσης, οι δραστηριότητες αυτές παρέχουν στα παιδιά κίνητρα να δημιουργήσουν μέσα από τη γραφή χωρίς να έχουν στο μυαλό τους το λάθος ή το σωστό, καθώς πρόκειται για καλλιέργεια της φαντασίας τους και ελεύθερη έκφραση. Τέλος, αποτελούν μία πρόταση και μπορούν να δεχθούν αρκετές παραλλαγές.

Αξίζει να σημειωθεί, το γεγονός ότι η Δημιουργική Γραφή προσφέρει αρκετά οφέλη στα παιδιά. Επιτρέπει στα παιδιά να ενισχύσουν τη φαντασία, τον πειραματισμό και τη δημιουργικότητα τους. Ακόμη, εξάπτουν το μαθητή και προσελκύουν το ενδιαφέρον του. Η Δημιουργική Γραφή, αποτελεί και μια ψυχαγωγική αλλά και θεραπευτική διαδικασία, λειτουργώντας λυτρωτικά, ενισχύοντας παράλληλα και την αυτοεκτίμηση, αλλά συμβάλλοντας θετικά και στην προσωπική

ανάπτυξη. Μέσω της Δημιουργικής Γραφής, υπάρχει και η ελεύθερη έκφραση των συναισθημάτων, η οποία συμβάλλει θετικά και αυτή με τη σειρά της στην προσωπική ανάπτυξη. Τα παιδιά εκφράζουν ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι θα εκτεθούν στην κρίση των άλλων.

Να σημειωθεί ωστόσο, ότι η Δημιουργική Γραφή είναι μία νέα διδακτική προσέγγιση, η οποία σιγά-σιγά εντάσσεται στις σχολικές τάξεις και συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξη των παιδιών, καθώς αποτελεί μέσο έκφρασης και δημιουργίας αλλά και γιατί δίνεται στα παιδιά η δυνατότητα να ασχοληθούν σε αυτή τη νεαρή ηλικία με καθετί καινούριο.

## Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αρβανιτάκη Α., (2022). 'Η Δημιουργική Γραφή και η Ψηφιακή Αφήγηση ως εργαλεία καλλιέργειας της συναισθηματικής επίγνωσης: μια διδακτική πρόταση για το νηπιαγωγείο', Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Βακάλη Άννα, Ζωγράφου-Τσαντάκη Μαρία, Κωτόπουλος Τριαντάφυλλος, (2013). 'Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο', Επίκεντρο.
- Βασιλείου Ευαγγελία, (2016), 'Τα Αναλυτικά Προγράμματα της ελληνικής Προσχολικής Εκπαίδευσης: Ιστορικοσυγκριτική μελέτη'
- Γιαννιώτη Χ., (2004). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. 'Συναισθηματική Νοημοσύνη και Κοινωνική Συμπεριφορά παιδιών πρώτης σχολικής ηλικίας'.
- Γώτη Ευθυμία, Ντίνας Κωνσταντίνος, (2012). Αναλυτικά Προγράμματα Γλωσσικής Διδασκαλίας για την Προσχολική Εκπαίδευση: διαδρομή ενός αιώνα. Πρακτικά 6<sup>ου</sup> Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Πάτρα 30/9-2/10/2011: 553-564.
- Δουγαλή Σ., (2019). «Η Συναισθηματική Μετάβαση του Νηπίου από τον Παιδικό Σταθμό στο Νηπιαγωγείο».
- Καλτσογιάννη Ι. (2022). 'Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών της Γλωσσικής Διδασκαλίας στο Νηπιαγωγείο από το 1980 έως Σήμερα'.
- Καρακίτσιος Α., (2012). 'Δημιουργική Γραφή: μια άλλη προσέγγιση της λογοτεχνίας ή η επιστροφή της ρητορικής;', Ηλεκτρονικό Περιοδικό, Νο 15 keimena.ece.uth.gr
- Κωτόπουλος Η. Τριαντάφυλλος., (2012). 'Η διδασκαλία της Δημιουργικής Γραφής. Η περίπτωση της συγγραφής λογοτεχνικών έργων για εφήβους'. Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας 'Ζητήματα διδασκαλίας της Λογοτεχνίας'.
- Κωτόπουλος Η. Τριαντάφυλλος., (2012). 'Η νομιμοποίηση της Δημιουργικής Γραφής'. Ηλεκτρονικό Περιοδικό, τεύχος 15, KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδασκαλία της Παιδικής Λογοτεχνίας. <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2012.543>
- Κωτόπουλος Η.Τ., Βακάλη Α., Νάνου Β. & Σουλιώτη Δ. (2014). Η Δημιουργική Γραφή πάει σχολείο. Πρακτικά 1<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου 'Δημιουργική Γραφή', 4-6 Οκτωβρίου, 2013, Αθήνα. Φλώρινα: ΠΜΣ, 'Δημιουργική Γραφή'.
- Μίχα Μαρία-Ασημίνα, (2022). 'Η Δημιουργική Γραφή στα Νέα Προγράμματα του Νηπιαγωγείου'.
- Μοκίκα Μαρία, (2022). 'Δημιουργική Γραφή και Εκπαίδευση. Η Δημιουργική Γραφή στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για την Προσχολική Ηλικία'.
- Μότσιου Ελένη, Βελετόπουλος Φρειδερίκος (2019). 'Κατονομάζοντας τα συναισθήματα στην προσχολική ηλικία'.



- Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση, 2021, Αθήνα, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ανακτήθηκε από: <http://iep.edu.gr/el/nea-programmata-spoudon-archiki-selida>
- Ντιούδη Α., (2012). 'Η συμβολή της δημιουργικής γραφής στη διαμόρφωση αναγνωστικής επάρκειας: ζητήματα θεωρίας, ιδεολογία και εκπαιδευτικές μέθοδοι'.
- Παρασκευόπουλος, Θ. Δ. (2005). Συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Το συναίσθημα του θυμού.
- Πούλιου Δ., (2014). 'Χρώμα και Συναισθημα: Μια Διερεύνηση της ικανότητας παιδιών Προσχολικής Ηλικίας να αναγνωρίζουν συναισθήματα σε πίνακες ζωγραφικής'.
- Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου 2011, 1<sup>ο</sup> μέρος, ανακτήθηκε από: <https://www.pdeionion.gr/wp-content/uploads/2019/03/2011-1-%CE%BF-%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%9F%CE%A3-%CE%A0.%CE%A3-%CE%9D%CE%97%CE%A0%CE%99%CE%91%CE%93%CE%A9%CE%93%CE%95%CE%99%CE%9F%CE%A5.pdf>
- Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου 2011, 2<sup>ο</sup> μέρος, ανακτήθηκε από: <https://www.pdeionion.gr/wp-content/uploads/2019/03/2011-2o-%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%9F%CE%A3-%CE%A0.%CE%A3-%CE%9D%CE%97%CE%A0%CE%99%CE%91%CE%93%CE%A9%CE%93%CE%95%CE%99%CE%9F%CE%A5.pdf>
- Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου 2014, ανακτήθηκε από: <https://www.pdeionion.gr/wp-content/uploads/2019/03/2014-%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%93%CE%A1%CE%91%CE%9C%CE%9C%CE%91-%CE%A3%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%94%CE%A9%CE%9D-%CE%9D%CE%97%CE%A0%CE%99%CE%91%CE%93%CE%A9%CE%93%CE%95%CE%99%CE%9F%CE%A5.pdf>
- Π.Δ. 476/1980: «Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Νηπιαγωγείου». ΦΕΚ 132/22.5.1980
- Π.Δ. 486/1989: «Αναλυτικό και Ημερήσιο Πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου». ΦΕΚ 208/1989
- Σουλιώτης Μ., (2012). Για το ταλέντο και την έμπνευση, Ηλεκτρονικό Περιοδικό, τεύχος 15, ΚΕΙΜΕΝΑ για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδασκαλία της Παιδικής Λογοτεχνίας. <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2012.541>
- Σουλιώτης Μ., (2012), Δημιουργική Γραφή. Οδηγίες πλεύσεως, βιβλίο εκπαιδευτικού, Κύπρος.
- «Το παραμύθι των Συναισθημάτων», 2014, αντικλείδι, Διδακτικές ιστορίες και μύθοι.  
Ανακτήθηκε από: <https://antikleidi.com/2014/08/13/sinesthimata/>
- Χαλκιαδάκη Ζ., (2013). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 'Η Ικανότητα των παιδιών Προσχολικής Ηλικίας να αναγνωρίζουν το συναίσθημα σε εικόνες που προέρχονται από εκπαιδευτικά λογισμικά'.

- Χατζηχρήστου Χ. Γ. (2011). Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο: Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα. Τόμος I, Αθήνα, Τυπωθήτω.
- Bloom M., (2003). Theory of mind and emotion. Perspectives in Psychology.
- Russell, J. A., & Bullock, M. (1986). On the dimensions preschoolers use to interpret facial expressions of emotion. Developmental Psychology, 97-102.